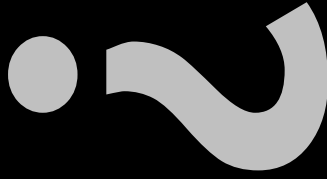

HANGİ

ŞEYH

SAİD

CEVHER KARA

2015

Dizgi/Redaksiyon: Salih elikten

Bilgi Yayıncılık
2011

İletişim:
cevherk@gmail.com
@cvhrkr

2011 yılında hazırlanmış bu eser, gönlümüzden geçen düzenlemeler yapılmadan yayınlanmaktadır. İnşallah yayında olduğu süre boyunca gelen itirazlar, yayınlanan yeni belgelerle genişletilecektir. Ayrıca eserin üslubu duygusal, coşkulu bir üsluptur. Bunun sebebiyse yazıldığı yıllardaki yayın taşıdığımız okuyucu endişeleridir. Üslubun hamasiliğinden öte, içeriğin farklılığının önemsenmesini rica ederiz.

Cevher Kara

ÖNSÖZ

Bugün itibariyle, sisteme tamamen entegre olmuş gibi görünen Türkiye Müslümanları, bu devletin kurulduğu ilk yıllarda hiç de öyle *her yapıları kabul eden, bütün sahih muhalefet damarları kesik, sağ/sol partilerin oy deposu haline gelmiş* değillerdi. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, savaş bittikten ve artık *hutbe irad etmek, komisyonlarda Şeriat ve Hilafet'e övgüler düzmek, alimlerle, hocalarla aynı karelerde görünmeye gayret etmek* gibi iki yüzlülüklere ihtiyaçları kalmadığına kanaat getirdikten hemen sonra bu halkın ve onun pak akidesinin üstüne yürümeye başladılar:

“Bir gün minberlere kadar çıkıp hilafet makamının kudsietinden ve halifenin lüzumundan bahset, herkes boyun eğsin, dinlesin; bir gün de ani bir karar ver, ‘Hilafet kaldırılmıştır, Halife hudut dışı edilecektir’ de; yine herkes boyun eğsin dinlesin’ Bunun gibi, bir gün İslam dinini ve Kur’an’ı göklere çıkar; bir gün de onları kaldırmaya yürü!”¹

Osmanlı'nın son demlerinde bir zafiyet olarak zuhur eden **batılılaşma**, ittihatçılar tarafından kesin bir program olarak uygulamaya konmuş, cumhuriyetçiler ise bütün fakülteleri ve bedelleriyle batılılaşmayı doruk noktasında faaliyete geçirmişlerdir. Fakat şu bir hakikattir ki bu ümmetin feraset ve takva sahibi hiçbir ferdi bu duruma göz yumacak değildi. İşte Şeyh Said-i Kürdî Rahmetullahi Aleyh, bu göz yummama tavrında *‘es-sabikun-el evvelîn’*dir.

---

¹ Mustafa İslamoğlu, İslâmî Hareketler ve Kıyâmlar Tarihi, Sf. 585. (8 nolu Dipnot: Kâzım Karabekir, Paşalar Kapışıyor, Sf. 256)

Şeyh Said kimdir? Neden kıyama kalkmıştır? Bu bir kıyam mıdır, bir ayaklanma mıdır, yoksa bir isyan hareketi midir? Hangi tabir onun hareketini tam anlamıyla ifade etmektedir? Bu hareketi gerçekleştirirkenki gayesi nedir? Gibi sorular on yıllardır tartışma konusu olmuş ve bu konuda birbirleriyle çelişkili çok sayıda görüş öne sürülmüştür. Kendisine yakıştırılan ‘Kürdçü’, ‘İngilizci’, ‘vatan haini’ gibi sıfatlara rağmen Şeyh’i ve kıyamını doğru anlamak gayesiyle yapılacak ‘insaflı’ bir araştırma, onun, esasında iddia edilen görüşlerin aksine; ne kavmiyetçi bir söylem ile ne de dönemin sömürgecibaşı İngiltere’nin talimatları doğrultusunda yola koyulmadığını görür. Onun gayesi ‘Ankara’daki zındıklarca’ kaldırıldığından bahsettiği Hilafet’i, henüz daha yeni kaldırılmış iken yeniden ihya etmek, yara henüz sıcak iken tedaviye yönelmek idi. Şeyh Said’i anlamak isteyenler meseleyi bu noktadan ele almak durumundadırlar. Zira mesele budur, onun gayesi budur, kıyamın esbabının başındaki başlık da budur. Kitap, bu hakikatin altını kalın çizgilerle çizmeye ve Şeyh Said hakkındaki çirkin ve fasid algıları ortadan kaldırmaya yönelik bir gayretin ürünüdür. Gerçi ‘adaletsiz’ tabirinin bile aşağı kalacağı bir yargılama sonucunda idam edilmesi yetmezmiş gibi ‘hain’ diye yaftalanan Şeyh Said’e atılan iftiraları tüm kamuoyu nezdinde afişe etmek, boşa çıkarmaktır. Aynı zamanda O’nu anlamak, O’nun uğruna kıyama kalktığı ve Allah ve Rasül’ünün emrettiği, insanlığın bütün aciliyetiyle muhtaç olduğu Hilafet’in yeniden ikamesine bir katkı sunmaktır. Ki O’nun da vasiyeti budur:

“Arkamızdan ağlayıp da zalimleri sevindirmeyin. Kıyamımızı iyi anlayın ve bizden sonrakilere anlatın.”

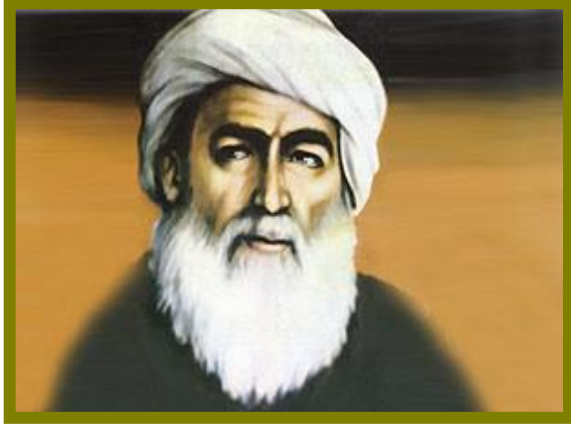
Haziran 2011 / Şanlıurfa

Şeyh Said Kimdir?

Şehid Şeyh Said Efendi (Rahmetullahi Aleyh), M.1865 yılında (H.1282) Erzurum'un Hınıs İlçesi'ne bağlı Kolhisar Köyü'nde dünyaya geldi. Babası, Şeyh Mahmud Fevzi, dedesi ise Şeyh Ali Sebtî Efendi'dir, aslen Elazığ'ın Palu ilçesindedir. İlim ehli bir aileden gelen, İslâmî ilimleri tahsil etmiş bir Nakşibendî Şeyhidir. Kürdistan bölgesinde nüfuz sahibi olan Şeyh Said, bölge halkının sevgisini ve saygısını kazanmış olan, cesur, kuvvetli, âlim bir şahsiyet idi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Osmanlı mülkü işgal edilmiş, Şeyh Said'in yaşadığı Kürdistan bölgesinin de bir kısmı Rus işgali altına girmişti. Şeyh Said de, dönemin birçok celil âlimi gibi Ruslara karşı cihad eden mücahitlerin saflarındadır. Ne var ki İslâm uğruna verilen bu mücadele ile İslâm toprakları sömürgeci kâfirlerin hegemonyasından kurtarılmaya çalışılırken, bu topraklara çöreklenen her yönüyle batıcı kişilikler, küfür hükümlerini yürürlüğe koyma niyetindedirler. Bu durumdan birçok Müslüman gibi rahatsızlık duyan Şeyh Said, olan biteni endişe ile izlemektedir. İslâmî *müfredatın kaldırılması*, *medreselerin kapatılması* ve nihayetinde *Hilafet'in ilgası* neticesinde, Şeyh Said'in öncülüğünde Ahkâm-ı Şer'iyeye'nin yok olmasına karşı bir kıyam gerçekleştirilmiştir.

İşte Şeyh Said-i Palevî denildiği zaman, İslâm Ümmeti'nin sesi olmuş, tepkisine öncülük etmiş bir mümtaz şahsiyet akla gelmelidir. '*Duydum ki Ankara'daki zındıklar Hilafet'i kaldırmışlar*' diyerek 13 Şubat 1925 günü başlattığı kutlu kıyamı, 29 Haziran 1925 sabahı, beraberindeki 46 ihvanıyla beraber asılarak şehid edilmesiyle son buldu.

Şeyh Muhammed Said-i Palevî'nin temsili bir portresi.

Şeyh Said'in Bizim İçin Önemi Nedir?

Şu anı idrak eden biz Müslümanlar... Acaba Şeyh Said bizim için ne ifade ediyor, ne ifade etmeli? Bugün bütün iddialarını yitirmiş gibi görünen, kendi kelimelerini, kendi mefhumlarını kullanma iradesinden yoksun, kapitalist küreselleşmeyi engelleyecek bütün bendleri yıkılmış, günden güne edilgenleşen şu asrın Müslüman'ı Şeyh Said hakkında ne düşünmeli, ondan hangi dersi tedris etmelidir?

'Âlimler nebilerin varisleridir' diyor kıyamların en güzelini ortaya koyan şanlı Resul'ümüz. Şu halde O'nun mirasını hakkıyla devralmış, sünnetini herhangi bir sebepten dolayı askıya almamış, kulak ardı etmemiş; tam tersine baş tacı etmiş ve bu uğurda canını vermeyi göze almış âlimlere ittiba etmeli, onlardan Resul'e ittibanın örnekliğini edinmeliyiz. O, başka bir kutlu sözünde şöyle buyurmaktadır:

'İmam (Halife) kalkandır; O'nun ardında korunulur...'

Şeyh Said (Rahmetullahialeyh), kalkanın kırıldığını bütün dehşetiyle gördü. İmanın ve İslam'ın kalkanı kırılınca yapılması gereken şey neyse onu yaptı ve o kırıcılara karşı kıyama kalktı. Şeyh Said, kendi çağındaki bazı âlimler gibi durumu olağan karşılamayı hiç düşünmedi, gayr-ı meşru hiçbir fikrin ve rejimin savunucusu olmadı... Hilafet, hiçbir zaman kaybı hoş karşılanacak bir şey olarak görülmedi ona.

Oysa şu an, sömürgeci kâfirler ve onların yerli işbirlikçileri öyle bir hava oluşturuyor ki sanki Hilafet, bu coğrafyaya hiç uğramamış, hiç tatbik edilmemiş, hiç nevş û nema bulmamış da kendileri ezelden beridir şu zulüm tahtlarında oturmaktalar! Onlara göre, Hilafet veya şeriat bir şekilde gündem olacaksa ancak ona sövme, onu karalama, bir daha geri gelmemesi gereken karanlık, acı bir tecrübe olarak lanse ettirme şeklinde gündem olmalıdır. Bel'amları, Hilafet'in dindeki yerinin pek önemsiz olduğunu beyan ededurmakta; daha hayâsız ve Allah'tan pervasız olanlarıysa Hilafet'in din ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığını, onun ancak bir 'geleneğe' sayılabileceğini ve bugün en ideal yönetim şeklinin Hilafet değil Demokrasi olduğunu söylemektedirler.

İşte Şeyh Said, bütün bu kötü timsallere rağmen aydınlık ve hayırlı bir örneklikte bizim için. Bugün bu topraklarda herhangi ciddi bir engelle karşılaşmadan işlerini yürütüyor görünen sömürgecilerin planlarını ta o zamanlarda zora sokan, elinden geleni son raddeye değin harcayan ve Allah'ın huzuruna şehid olarak yükselen bir âlimdir Şeyh Said.

سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْرَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامِ جَائِرٍ قَامَرَةَ وَنَهَاةً فَفَتَاهُ

‘Şehitlerin efendisi Hamza İbn-u Abdulmuttalib ile zâlim yöneticiye karşı çıkıp ona emredip, nehyettiği için katledilen kimsedir.’ [el-Hâkim]

بَدَّلُوا وَمَا يَنْتَظِرُ مَنْ وَمِنْهُمْ نَحْبَهُ قَصَى مَنْ فَمِنْهُمْ عَلَيْهِ اللَّهُ عَاهَدُوا مَا صَدَقُوا رِجَالُ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ
تُبْدِيلاً

‘Mü'minlerden öyle erkek adamlar vardır ki Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirdi, kimi beklemektedir. Onlar hiç bir değiştirme ile (sözlerini) değiştirmediler.’ [Ahzab - 23]

KİMİN ŞEYH SAİD'İ?

Tarihe malolmuş birçok şahsiyet gibi Şeyh Said de kendisini anlatanların kurbanı olmuştur. Dünya görüşlerine ve çıkarlarına uygun bir Şeyh Said portresi çizmek istemişler, hem hakikate aykırı davranmış hem anlattıkları muhteremin şahs-ı manevisine hakaret etmiş hem de tarihi tahrif etmişlerdir. İnşallah biz bu handikaba düşmemeye gayret gösterecek, *hakikatlerin izahı adına bir çaba* sarfedeceğiz. Zira amacımız ne ajitasyon ne karalama ne de ululamadır. Biz yalnızca hatırlıyoruz: *Neyi kaybettiğimizi hatırlıyoruz.* Sizin de bizlerle beraber hatırlamanızı talep ediyoruz:

المؤمنين تنفع الذكرى فإنّ ونكّر

'Sen öğüt verip hatırlat! Çünkü gerçekten öğütlerle hatırlatma, mü'minlere yarar sağlar.' [Zariyat - 55]

İftiralar ve Hakikatler:

Şu ana değin birçok yazar ve araştırmacı Şeyh Said Efendi ve kıyamını incelemiştir. Tabi bunlardan pek azı müstesna hepsi at gözlükleriyle analizler yapmış, manipülasyonda zirveyi zorlamışlardır. Bilhassa T.C. endekslî düşünen resmî, gayrı resmî aydınlarla, seküler bir Kürd toplumu inşa etme derdinde olan Kürdçü aydınlar Şeyh Said'in gayesini saptırıcı tespitlerde bulunmuşlar, böylelikle ona iftira etmişlerdir.

Devletin gösterdiği yerde oturup, Şeyh'i oradan değerlendirenler, onu *bir vatan haini, İngiliz ajanı, bir din istismarcısı* ve *bir Kürdçü* olarak addetmişler, T.C.'nin icra ettiği kısımları haklı göstermeye çabalamışlardır. Bir

manipülasyon hareketi olarak kıyamın batı illerinde tesirsiz olması adına *'Bu Kürdçü bir ayaklanmadır'* yaygarası koparmışlardır. Dış ülkelere ise işledikleri kıyımı haklı göstermek için *'Bu, şeriatçı, Hilafetçi bir karşı devrim hareketidir'* demişlerdir. Ne yazık ki büyük oranda başarılı da olmuşlardır. İngilteresi, Fransası sanki hiçbir şey olmamış gibi davranmışlardır. Tabi burada şunu da görüyoruz ki batılılar için bir katliamın meşruluğu, katledilenlerin Müslüman olmasıyla gayet kolay bir şekilde sağlanmış olmaktadır.

Bir de yine ulusçu fakat bu kez Kürd-ulusçu olarak tezahür eden bakış açısı var ki onlar da Şeyh'in kıyamını bir *'Kürd ayaklanması'* olarak vafsetmişler, bununla ilgili spekülasyonları birer hakikatmiş gibi sunmuşlardır. Gaye, Kürdlerin İslam ile olan bağlarını zayıflatmak, olmadı İslam'ı kendi milliyetçiliklerine müdahale etmeyen, tam tersine meşrulaştıran, hatta teşvik eden bir din olarak lanse etmek, düşüncelerine tarihsel bir arka plan sağlamaktır.

İngilizcilik İftirası:

T.C.'nin ve onun eli kalem tutan bürokratik aydınlarının Şeyh Said'e ve kıyamına dair görüşlerini incelemeden evvel laik devletin Kürdlere nasıl bir gözle baktığına değinelim isterseniz. T.C.'nin Türkçü söyleminin sapkınlığı ve müsamahasızlığı, batılı fikir hocalarından tedris ettikleri ulusçuluktan fazladır, eksik değildir. Öyle ki Genelkurmay'ın hazırlattığı *'Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar'* kitabında İslam'ın temiz evladı Kürdler için bakın neler deniyor:

'Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilanıyla beraber bir Kürdlük propagandası başlamış, fakat bu propaganda hiçbir zaman

halk arasına girememiştir. Çünkü sırasıyla Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in Kürdlerin yaşayışı üzerinde yapacağı değişiklik doğrudan doğruya ağa, bey, reis, şeyh ve hocaların bu *ilkel sürüler* üzerindeki nüfuzlarını kırarak nitelikte idi. *İnsanlığı bile idrak etmemiş olan bir kitleye Kürdlük telkin etmeye imkân yoktu. Bu kitle varlığının manasını bir avuç gulgul (bir nevi darı) ve bir avuç arpa yemekten ibaret zanneder, cumhuriyet nedir, yaşadığı dağın arkasında ne vardır bilmez ve bilmek de istemezdi. Hemen hemen hepsi bu bilgilerden yoksun bu kitleyi tahrik için propagandayı din yönünden yapmak lazımdı gerçekte de öyle oldu*'²

Ayrıca Kürdlere yönelik '*kürt gericiliğinin cehaleti*', '*kavrayış ve benimseme niteliği olmayan kabileler*', '*fakir ve cahil insanlar*', '*cahil ve budala insan sürüleri*' gibi aşağılayıcı tabirler de herhangi bir sıkılma veya utanma olmadan kullanılmaktadır.

Müslüman Kürd halkına olan bu hastalıklı bakış açısı, T.C. devletini ve savunucularını Kürdlerin yoğunlukta olduğu bu kıyama saptırma, yaftalama eğilimine sevk etmiştir. Nihayetinde, '*Musul Meselesi'nde yeni Türk Devleti'ni zora sokmak gayesiyle İngilizlerin Türkiye içerisinde kaos çıkartmak için bu kıyama destekledikleri ve besledikleri*' iddiasını ortaya atmışlardır. Onlara göre İngiltere, '*Kendi Kürdlerini memnun edememiş bir Türkiye nasıl olabilir de Musul'u da isteyebilir*' diyebilmek için Şeyh Said'i kullanarak bir kargaşa ortamı oluşturmaya çalışmış ve bunu başarmıştı! İşte İngilizcilik iftirası böyle örülmüştür.

---

² Em. Kurm. Alb. Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938) Sf.79.

Ama ne garip şey ki kendileri anadan doğma İngilizci olan Kemalistler, *'gerici, cahil, ilkel, sürü, budala'* dediği bir halkı aynı kitapta *'Türkiye, Musul halkının Kürt olması ve Kürt çoğunluğunun da Türk idaresinde bulunması sebebiyle, keza ırk, din ve milliyet bakımlarından Musul'un mülhakatı ile birlikte Türkiye'ye verilmesi ve bu görüşün gerekirse bir soruşturma komisyonunun yerinde yapacağı kontrol suretiyle ispatlanabileceği tezini savunuyordu.'*³ demek suretiyle kendi bünyesine katmaktan bahsediyordu. Bakın hem aşağılıyor hem de aşağıladığı bir halk üzerinden yalanlara dayalı bir siyaset devşiriyordu. Halbuki Şeyh Said Kıyamı başladığı sırada İngiltere'yle iş tutan da kendileriydi. Bakın tarihçi Ayşe Hür 22.11.2009 tarihli yazısında ne diyor:

'13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said isyanı bastırmak için, THK'nın uçakları da seferber edilmişti. Bu müdahalede kaç uçak kullanıldığına dair Türk arşiv belgelerine ulaşmak, malum nedenlerle henüz mümkün değil, ancak Robert W. Olson'un incelediği 27 Nisan 1925 tarihli bir İngiliz istihbarat belgesine göre, Mardin'de bulunan yedi veya sekiz uçaklık filodan sadece iki uçak çalışır durumdaydı. Fransızların 1921'de geri çekilirken bıraktıkları dört uçakla birlikte Mardin'de müdahaleye hazır sadece dört uçak vardı. Yakıtları trenle İstanbul'dan getirilen bu uçaklar günde iki kez uçuyor ve isyan bölgesini bombalıyorlar; olası bir sabotajdan korunmak için de Mardin'e gece dönüyorlardı. Aynı rapora göre, pilotlardan üçü daha önce Almanlarca eğitilmiş Osmanlı ordusundan gelen asker, diğer üçü ise sivil pilotlardı.

---

³ R. Hallı, A.g.e., Sf.77.

Türk Hava Kuvvetleri'nin isyanı bastırmakta yetersiz olduğunun açıkça görülmesi üzerine Ankara Hükümeti bu konuda adım atması gerektiğini anlamıştı. Bu iş için seçilen ortak çok ilginçti. 5 Haziran 1925 tarihinde Britanya İmparatorluğu ve Türkiye arasında imzalanan bir antlaşma uyarınca, İstanbul'daki İngiliz Askerî Ataşesi Binbaşı R. E. Harene ile İtalyan Ataşesi Deniz Yarbayı Neyroni'den oluşan bir ekip Türk Hava Kuvvetleri'ni yetkinleştirmek için bir dizi rapor hazırlamışlardı. (Resmi tarihe göre Şeyh Said İsyanı'nın arkasında Britanya'nın olduğu söylendiği halde, Türkiye'nin isyan sürerken, Türk Hava Kuvvetleri'ni geliştirmek için Britanya ile askerî işbirliği yapmasının ne anlama geldiğinin yorumunu okurlara bırakıyorum.)

Türk Hava Kuvvetleri'nin uçakları ilk olarak 1927 yılı sonbaharında, Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdürrahim'in güçlerine karşı kullanıldı. Bir Fransız istihbarat raporuna göre, Palu ve Malatya'dan kalkan uçaklarla, Diyarbakır'a götürülmek üzere 25 Ekim 1927'de trenlerle Mardin'e getirilen beş uçak isyancıları bombalamıştı. Rapora göre, bölgede 24 uçak müdahaleye hazır bekliyordu.’⁴

Bu nasıl bir garabettir ki bütün değerlerini yerle bir etmenizden dolayı her onurlu Müslümanın yapması gerektiği gibi size karşı koyan bir insanı hem ‘İngilizci’ diye yaftalayacaksınız hem de onu altetmek için İngilizlerden yardım alacaksınız! Tabii bir tek İngilizlerden değil Fransızlardan ve sessiz kalmaları suretiyle diğer batılı ülkelerden... Musul meselesi üzerinden İngilizcilik

---

⁴ Ayşe Hür, 22.11.2009 tarihli Taraf Gazetesi, ‘Türk Hava Kuvvetleri'nin Staj Alanı: Kürt İsyanları’ başlıklı yazısı.

karalamasına bir cevap daha verelim isterseniz. Necip Fazıl, *'Son Devrin Din Mazlumları'* eserinde bu konuya şöyle değinmektedir:

'Onun İngiliz'lerin adamı ve müstakil Kürtlük ideali peşinde olduğu şeni bir yalandır. Böyle olsaydı ilk başarılarının ardından cenup [Güney] istikametinde sınıra doğru sarkar, Irak Kürtleri ve İngilizlerle irtibat kurar ve dâvasına, gerilerini ve yardım kaynaklarını sağlamış olarak belli başlı bir çevre içinde girişirdi. Bu vaziyette, Türk hükûmetinin dine karşı tavrı da kendi devletinin nizamını kurmak varken onu fazla alâkalandırmamak gerekirdi.

O, dini zedelenmeye doğru giden bir Türk gibi hareket etti ve neticelerini hiç düşünmeden kendi öz hükümetini, Ankara'yı toslamaya davrandı. Bu davranışın sekameti yanında samimiyeti açıktır ve Şeyh Said'e mahkemeye vereceği cevaptan da anlaşılacağı gibi, Kürtlük gayreti ve İngilizlerle irtibat zilleti isnad etmek vicdansızlıktır. Birinci Dünya Harbi sonlarından başlayarak, Mütareke Yılları ve istiklâl savaşı içinde, hem de kahraman edasiyle kimlerin İngilizlerle emel birliği halinde bulunduğunu Türk milletinin gerçek aydınları bilir'⁵

Kıyamın başladığı sıralarda başbakan Fethi Okyar'ı bir şekilde düşürüp iktidara gelen ve tam anlamıyla 'kıyımların ve yıkımların başbakanı' olan İsmet İnönü bile hatıratında şu satırları itiraf etmiştir:

---

⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, Sf.53.

‘Şeyh Said isyanını doğrudan doğruya İngilizlerin hazırladığı ya da meydana çıkardığı hakkında kesin deliller bulunamamıştır.’⁶

Yine dönemin Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa da benzer bir değerlendirmede bulunarak şöyle der:

‘Hadisede yabancı parmağı olduğunu zannetmiyorum. Çünkü Genç ve Muş memleketin ortasındadır. Yabancılarla temas etmek amacı olsaydı asiler sınıra yakın mesela Zaho’ya çekilip şimdiye kadar tek bir memurumuzun girmediği aşiretlerle birleşebilirdi.’⁷

Sanırız bu deliller, devletin ve avanesinin Şeyh hakkındaki ‘İngilizcilik’ iddiasını çürütmeye kâfidir. Şeyh Muhammed Said-i Palevî... O bir İngiliz uşağı olmaktan fersah fersah uzak, muttaki, izzet ve şerefi gayet yüksek bir mü’mindir! Eğer bir uşaklık varsa, bir İngiliz uşaklığı meselesi varsa birileri için zikredilecek; buna en layık olanlar Şeyh’e o iftirayı atan kadrolardır. İşte bu bir iftira değildir: Cumhuriyetçi kadrolar, İngiliz muhibbi kadrolardır.

İstanbul’da kuş uçurtulmadığı, İngilizlerin Dar-ül Hilafet’i işgal ettiği bir dönemde Mustafa Kemal, gayet rahat bir şekilde İzmir vizesi alıyor ve o sırada İngiliz Başkomiserliği kendisi için ‘**Mustafa Kemal gitsin ve ne ki lazımsa yapın**’ diye özellikle belirterek sorumlu askerlerden vizeyi vermelerini istiyor. Ona vizeyi uzatan elin sahibi **İngiliz Yüzbaşı John Godolphine Bennett** ile yazar Nezh Uzel arasında geçen diyalogu veriyoruz:

---

⁶ İsmet İnönü’nün Hatıraları I. Kitap, Sf.71.

⁷ Behçet Cemal, Şeyh Said İsyanı, Sf.52.

Nezih Uzel: Siz Mustafa Kemal'i ilk gördüğünüz zaman nasıl bir intiba uyandı?

Yüzbaşı Bennett: Ben onu çok büyük adam gördüm ve anladım ki kuvvetli bir adamdır. Erkan-ı harp reisinden ziyade daha farklı sanki Mustafa kemal İngiliz taraftarı idi, yani İngilizlere daha mail idi. Almanlardansa... Ben öyle hissettim.⁸

Kürdçülük İddiası:

Kürtçülük iddiasının hem T.C. hem de laik Kürdçüler tarafından dillendirildiğini belirtmiştik. Fakat bu iddianın ortaya atılışındaki endişeler ve gayeler birbirinden biraz farklıdır. Ehl-i T.C. *hareketin içte destek bulmaması için* bu kara propagandayı yürütürken, sekülarist Kürdler ise bu iddiaya kendi *düşüncelerine tarihsel bir kök* bulma adına sarılmaktadırlar. Fakat bu iddianın herhangi bir ispatı sunulmadığı gibi kendilerini kimse değil, bir tek Şeyh Said Efendi yalanlamaktadır. Gerek kıyam öncesi konuşmalarında gerekse de kıyam sonrası çıkarıldığı mahkemede verdiği ifadede Şeyh, amacını gayet açık, gayet net ve tevilsiz olarak ortaya koymaktadır: **Şeriat meselesi...**

Azadî Cemiyeti lideri Miralay Cibranlı Halit Bey, Şeyh Said'in **kayınbiraderidir**. Şeyh, kayınbiraderinin tutuklanması dolayısıyla ifadeye çağırıldığı Bitlis Askerî Mahkemesine gitmez, hastalığını ve yaşını mazeret göstererek ifadesinin Hınıs kaymakamlığında alınmasını ister.

---

⁸ Nezih Uzel, Atatürk'e Nasıl Vize Verdim, Sf.126, 129.

Talebi kabul edilir ve 22 Aralık 1924 günü kaymakama ifade verir.⁹

Kürdçü söylem bilhassa ismi geçen *Azadî Cemiyeti* ve cemiyetin başkanı Cibranlı Halit Bey üzerinden Şeyh Said'i 'Kürdçü' ilan etmektedir. Hatta Cibranlı Halit Bey ve cemiyetin yek diğer kurucusu Yusuf Ziya Bey'in tutuklanmaları akabinde cemiyetin başına Şeyh Said'in geçtiğini iddia ederler. Oysa bu iddialar tamamen spekülasyondur, varsayımdır; temennilerinin belli bir düş kurma süresinden sonra vehme dönüşmesidir.

Bu konuda Altan Tan şöyle demektedir:

'Cibranlı Halit Bey'in Şeyh Said'in kayınbiraderi olması nedeniyle ikilinin yer yer görüşmeleri ve birbirlerinin fikirlerinden haberdar olmaları normaldir. Yine bu dönemde Şeyh Said'in en büyük oğlu, âlim ve müderris Ali Rıza Efendi sahip oldukları büyük koyun sürülerini Halep'te sattıktan sonra İstanbul'a giderek 12 Aralık 1924 günü Seyyid Abdülkadir Efendi ile görüşür. Anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyet'in bu ilk bir iki yılında yeni rejimden rahatsız olan herkes birbiriyle görüşüp durumu tartışmakta, ancak aralarında ciddi bir bağlantı ve teşkilatlanma bulunmamaktadır. Olaylardan ve olaylara şahit olan lider seviyesindeki şahısların anlattıklarından anlaşılan budur. Bu dönemde İslamcı Kürtlerle, ulusalcı Kürtler arasında da bir yakınlaşma görülmektedir.'¹⁰

---

⁹ Altan Tan, Kürt Sorunu-Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik, Sf.204-207.

¹⁰ A. Tan, A.g.e. Sf.207

Yine Şeyh, Azadî Cemiyeti'nden olan ve yukarıda da ismini zikrettiğimiz eski mebus Yusuf Ziya Bey'in de bir bahar günü kendisine, 'bir Kürdistan hükümeti kurmak üzereyiz.' dediğini, kendisinin ise 'mümkün değildir' diye karşılık verdiğini, 'fikrinin bunu kabul etmediğini' söyler.¹¹ Aynı şekilde mahkeme heyetinden, 'Yusuf Ziya ile bağları olup olmadığı'na dair gelen bir soru üzerine Şeyh, 'Onların fikri, davası başkaydı. Kürt hükümeti kurmak istediklerini Yusuf Bey'den duymuştum' der.¹²

Şeyh Said, kaymakamlıktaki ifadesinden birkaç gün sonra yani 27 Aralık 1924 günü Hınıs müftüsü olan kardeşi Bahaedin Efendi ile görüşür ve aralarında şöyle bir diyalog gerçekleşir:

'Keko, sen yapılan bu inkılâpları kabul etmediğini söylüyor ve *'Ben Hazreti Muhammed'in ümmetine mensub bir âlim olarak, İslam'ı saf dışı eden bu harekete karşı sessiz kalamam. Çünkü yarın ruz-i cezada Allah'a, Resul'üne ne yüzle bakacağım, ne cevap vereceğim?'* diyorsun, fakat bu millet olgunlaşmamış, birlik sağlanamadığından neticeye varamaz. Sen en iyisi gel, biz buradan hicret edip, Türkiye'yi terk edelim.' deyince, Şeyh Said Efendi kardeşi Şeyh Bahaeddin'e kızıyor ve diyor ki: *'Bahaedin, Bahaedin! Ben bu işe elimdeki tek değnekle de olsa karşı çıkacağım.'*¹³

Görüldüğü üzere bu konuşmada herhangi bir 'etnik' kaygı görmek mümkün değil. Tam tersine gayenin İslamî kökeni ortaya konmaktadır. Rivayete göre Şeyh, bu vazih

---

¹¹ A. Tan, A.g.e., Sf.222.

¹² Uğur Mumcu, Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925, Sf.104.

¹³ Abdülmelik Fırat, Dava Dergisi, Temmuz 1991, 16. Sayı, Sf.16.

konuşmadan sonra dergâha kapanır ve günlerce tefekkür eder, namaz kılar, uzun uzun secdelerde bulunur. Derin düşünceleri öyle bir hal alır ki yanındakiler kaygılanmaya başlar. Nihayet bir düğün davetini istişare için fırsat olarak görür ve yola çıkar.¹⁴

'4 Ocak 1925 tarihinde Şuşar'ın Gökoğlan bucağının Kırıkhan köyünde kendisini ziyarete gelen bölge eşrafıyla bir toplantı yapar ve Arapça olarak aşağıdaki fetvayı kaleme alır:

'Kurulduğu günden beri Din-i Mübin-i Ahmedî'nin temellerini yıkmaya çalışan Türk Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kuran'ın ahkâmına aykırı hareket ederek, Allah ve peygamberi inkar ettikleri ve Halife-i İslam'ı sürdükleri için gayrı meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslamlar üzerine farz olduğunu, Cumhuriyet'in başında bulunanların ve Cumhuriyet'e tabi olanların mal ve canlarının şeriat-ı garra-ı Ahmediyye'ye göre helal olduğu'...

*Şeyh Said, bu fetvayı bitirdikten sonra meclise dönerek, 'dinsiz yönetimin' varlığına karşı yapılacak bu cihadın Saadet Asrı'nda yapılmış gazalardan daha önemli ve ecirli olduğu, cennetin cihad ve şehadet sayesinde tüm muvahhidlerin ayaklarına geldiği, birkaç günlük fani dünyada zelil, şerefsiz ve kâfir olarak yaşamaktansa, din ve Allah yolunda ölmenin daha hayırlı olduğu yolunda kısa ve coşturucu bir konuşma yapar. Orada bulunanlar bu konuşma karşısında duygulanmış, içlerinde ağlayanlar olmuştu.'*¹⁵

---

¹⁴ Mustafa İslamoğlu, İslami Hareketler ve Kıyımlar Tarihi, Sf.608.

¹⁵ M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Sf.198.

Şeyh Said Efendi düğün dolayısıyla Piran'a, kardeşi Abdürrahim Efendi'nin yanına varır. Piran, aynı zamanda kıyamın başlangıç noktası olacaktır. Şeyh, bölgede çok kıymet verilen bir âlim olduğundan her vardığı yerde ahalinin teveccühleriyle karşılanmaktadır. O da bu tür fırsatları, istikbaldeki kıyam adına değerlendirmekten geri durmuyordu. Yukarıda örneğini verdiğimiz konuşmaya benzer bir hitapta bulunarak şöyle der:

'Medreseler kapandı. Şer'iyeye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı. Medreseler milli eğitime bağlandı. Gazetelerde bir kısım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye, peygamberimize dil uzatmaya cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse bizzat cihada başlar, dinin yükselmesine gayret ederim.'¹⁶

Kıyam öncesi gerçekleşen bu olaylar, kıyamın ulusal/etnik bir hareket olmadığını ifade ediyor. Bunca kanıtın yanında bir de Şeyh Said'in mahkeme beyanatları var onun davasını ve gayesini herhangi bir muğlaklığa yer bırakmayacak şekilde anlatmaktadır. İşte mahkeme sorgusundan birkaç diyalog:

'Mahkeme: Ayaklanmayı nasıl düşündünüz? Nasıl buldunuz? Sizi kışkırtanlar var mıydı? Yoksa ilham mı vaki oldu?'¹⁷

Şeyh Said: Hâşâ ilham... İlham vâkî olmadı. Kitaplarda gördük ki: İmam (yönetici) ne vakit Şeriatın ahkâmını icra etmezse, üzerine kıyam vaciptir. Hükümete Şeriat Meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının icrasını talep edecektik. Allah'ın kaderi beni bu işe düşürdü.

Mahkeme: Şeriat ahkâmı icra edilmiyor diye isyan etiniz demek?

---

¹⁶ R. Hallı, A.g.e, Sf.88.

¹⁷ U. Mumcu, A.g.e., Sf.110.

Şeyh Said: ‘İmam Şeriat ahkâmını icra etmezse’ dedim. Bu kıyamın cevazına delildir. ‘Vaktaki vuku buldu işte şeriat da vaciptir’ diyor. ‘Hiç olmazsa günahkâr olmayız’ dedim.’¹⁸

Görüyorsunuz ya nasıl da anlaşılmasın bir manipülasyon örneği sergileniyor hem devlet hem de Kürtçü çevrelerce. Bahsettikleri zâtın kendisi, kıyamı için şu sözleri sarfederken, onlar herhangi bir dayanağı olmayan ve fantezilerinin başkalaşmış halini ifade eden bir iddia ortaya atıp, ona ‘Kürtçü’ diyebiliyorlar.

Devlet, onu *Kürdçü* görmek istiyor çünkü *Hilafetçi* olarak kabul ederse bu, kıyamın Anadolu’nun diğer kesimlerinde, hatta ümmetin Güney (Irak, Suriye) beldelerinde de yankı bulma imkânını arttıracak, bunun sonucunda hareketin önü alınamayacak, bir yerde söndürdüğü ateş başka yerde bir daha yanacak ve belki -iki tarafın da zafer kazanmaması durumunda- bu zamana kadar devam edecekti.

Milliyetçi Kürdler, Şeyh Said kıyamını ‘Kürdçü’ diye tarif ediyor çünkü böylelikle kendi taraftarlarına sunulmak üzere *tarihsel bir figür* edinmiş oluyor, Şeyh Said’in Kürdler içerisindeki karizması, efsanevi kişiliği ve moral değerinden nemalanmak, faydalanmak istiyorlar.

Oysa ‘Hadim-ul Mücahidin Muhammed Said Nakşibendî’ imzalı bildirimlerinden birinde Şeyh, ne diyor bir bakın:

‘Halife sizi bekliyor. Halifesiz Müslümanlık olmaz. Hiçbir Halife memleketten çıkarılmaz. Şiarınız dindir. Şeriat isteyiniz. Şimdiki hükümet durmadan dinsizlik

---

¹⁸ İlhami Aras, Adım Şeyh Said, Sf.134, 135, 136.

yaymaktadır. Kadınlar çıplaktır. Mekteplerde dinsizlik ilerliyor.’¹⁹

Ayrıca, Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din Ve Devlet İlişkileri* isimli eserinde bir olaydan bahsetmektedir ki bu ifadeler hem *Kürdçülük* hem de *İngilizcilik* iddialarına cevap niteliğindedir:

‘Ruslar daha önce hazırladıkları bir desiseyle Müslümanların Anadolu’nun doğusundaki direnişini kırmak için, onlara müstakil bir devlet kurma teklifinde bulunurlar. Ancak şeytani desiselerden haberdar olan âlim ve aşiret reislerinden hiç biri bu parlak teklifi kabule yanaşmaz. Zira o dönemde mücadelenin temel eksenini ulusal değerler değil, İslami esaslar teşkil etmekteydi. Kâfirlerin İslam mülkünü talan ettiği bir zamanda aynı kâfirlere kanarak bu mülkün daha da kolayca talan edilmesine zemin hazırlayıcı tekliflerine yanaşmak, Allah’ın dinine ve İslam ümmetine ihanet etmek anlamına geliyordu. Gerçi bu ihaneti birçok ulus gerçekleştirmişti ama Kürt âlim ve aşiret reisleri böyle bir oyuna gelmeme noktasında kararlıydı. Onlar Anadolu’nun en ücra köşelerinde bile canlılığını koruyan Müslüman halkın direnişine ortak olmayı ve Allah’ın dinini emperyalizmin tahakkümüne karşı üstün tutmayı daha şerefli bir vazife bildikleri için İngilizlerin ve Rusların teklifini geri çevirdiler. Hatta bu teklife sıcak bakma temayülünde bulunanlara bile zorlayıcı müeyyideler uyguladılar. Onlar arasında dolaşan tek parola ‘İslam topraklarını kâfirlerin işgalinden kurtarmalıyız.’ idi. Bu düşünce ile mücadele veren Müslümanlar, böyle bir dönemde Kürdistan Devleti’nin kurulmasını teklif edenlerin sadece şeytani amel ve emellerinin uygulanması yolunda engel gördükleri

---

¹⁹ B. Cemal, Ag.e., Sf.48.

ümmetin gücünü parçalamak gayesiyle teklifte bulduklarını iyi biliyorlardı.’²⁰

Hâlbuki Şerif Paşa gibi bazı batı muhibbi Kürtler ayrılma isteklerini Paris Barış Konferansı’na iletmışlerdi. Sömürgeci kâfirlerin yardımlarını ve himayelerini dilenmişlerdi. Hem de Ermeni Bağos Paşa ile ortak bir bildiri yayınlayarak... Peki, cevabı ne oluyor İslam’dan, onun yönetim şeklinden ve ümmet olarak yaşamaktan vazgeçmeyenlerin? Altında Said Nursî’nin de imzasının bulunduğu şu bildiriye kaleme alıyor ve Fransız Yüksek Komiserliği’ne telgraf çekiyorlar:

‘Dört buçuk asırdan beri İslam’ın fedakâr ve cesur taraftarı olarak yaşamış ve dini geleneklere bağlılığını gaye bilmiş olan Kürtler daha beş yüz bin şehidin kanları kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerin, gözleri oyulan ihtiyarların hatıralarını anarken, İslamiyet’in zararına olarak tarihi ve hayati düşmanımız ile barış anlaşmaları imzalamak suretiyle dinlerine muhalif hareket edemezler, böylece Kürt milli vicdan bu gibi anlaşmaları imzalayanları tanımadığını beyan eder...’²¹

---

²⁰ Hasan Hüseyin Ceylan, Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri Cilt 1, Sf.397.

²¹ İ. Aras, A.g.e., Sf.25, 26.

ASIL MESELE: HİLAFET!

Şeyh Said Kıyamı'na dair yukarıda değindiğimiz iki iddianın nasıl da köksüz olduğu ortadadır. Bilakis kıyamın *İngilizci* veya *Kürdçü* olmadığına dair deliller bir hakikati haykırmaktadır ki o da Şeyh Said Kıyamı'nın *Hilafet ve Şeriat için gerçekleştirilmiş soylu bir başkaldırı* olduğudur. Şeyh Said,

'Ben Hazreti Muhammed'in ümmetine mensub bir âlim olarak, İslam'ı saf dışı eden bu harekete karşı sessiz kalamam.'²²

derken;

'Türk Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kuran'ın ahkâmına aykırı hareket ederek, Allah ve peygamberi inkâr ettikleri ve Halife-i İslam'ı sürdükleri için gayrı meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslamlar üzerine farz olduğu...'²³nu söylerken;

son olarak,

'Halife sizi bekliyor. Halifesiz Müslümanlık olmaz. Hiçbir Halife memleketten çıkarılmaz. Şiarınız dindir. Şeriat isteyiniz...'²⁴ ifadelerini sarfederken gerçek amacını dile getiriyordu. Bugün, bu memlekette dile alınmaya cesaret edilmeyen o hayatî hakikatler, Şeyh Said Rahmetullahialeh'in dilinden birer 'hak söz' olarak dökülüyordu. **'İmam ne vakit Şeriatın ahkâmını icra etmezse üzerine kıyam vaciptir. Hükümete Şeriat Meselesini anlatmak istedik.'**²⁵ dedi ve daha bunu duruşuyla ispat etmek istedi. Şehid edildi. Böylece Resulullah Ayhisselatuvessem'ın şu müjdesine nail oldu:

---

²² Abdülmelik Fırat, Dava Dergisi Temmuz/1991, Sayı 16, Sf.16.

²³ M. Şerif FIRAT, Ag.e., Sf.203.

²⁴ B. Cemal, Sf.48.

²⁵ İ. Aras, Ag.e., Sf.135.

‘Şehidlerin efendisi amcam Hamza’dır. Bir de zâlim yöneticiye ‘sen zâlimsin’ dediği için öldürülendir’²⁶

O sıralar ‘Hilafet’ henüz unutulmuş bir değer değildi. Müslümanlar, güzel iddialarından ve ideallerinden vazgeçmemişlerdi henüz. Sesleri bugünkü gibi kısılmamış, gözleri böylesine perdelenmemişti. Şeyh Said, sorumluluk bilincinin zirvesinde bir eda ile **‘Ben bu işe elimdeki tek değnekle de olsa karşı çıkacağım.’²⁷** diyordu. ‘Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden mesulsünüz’ düsturuna kendini heba edecek kadar sıkı sıkıya sarılmıştı. kendisini İmam/önder olmanın ağırlığını omuzlarına almak mecburiyetinde hissediyordu. Etrafına bakmadı, kınayıcının kınamasından korkmadı, ‘ne yaparlar’, ‘ne derler’ demedi. Hele hele cumhuriyetçi müfterilerin dediği gibi asla af dilemedi, eğilmedi, bükülmedi. Zaten, eğilip bükülecek bir adam, böyle hakikatli konuşamaz, böylesine aziz bir kıyama yürürlüğe koyamazdı. Korkaklar ölüme yürüyebilir mi hiç?

O, böyle candan maldan geçmiş bir halde İslam için ayağa kalkmışken, birileri de onun İslamî çağrısına çekinmeden red cevabı veriyordu. Kimi onu yanlış hesap yapmakla suçluyor, kimileri devletten söz alıp geleceklelerini garanti altına aldırıyor, kimileriye daha da ileri gidip gönderdiği mektubu reddettikten hemen sonra onu devlete ispiyonluyordu.

Mesela Hormek (Xormek) aşiretinin tavrı... Şeyh’in gönderdiği mektuba karşı devleti destekleyeceklerini söylemişler ve hemen durumu Varto Kaymakamlığı’na bildirmişlerdir. Bahse konu olan mektup ise:

‘Hormek aşireti reislerinden Halil, Veli ve Haydar Ağalara!

Es-Selamu Aleykum ve Rahmetullahi ve Berekatuhu, O’na hamd ve minnet olsun ki, Rabbani Hidayeti ile Din-i

---

²⁶ Hadis

²⁷ Abdülmelik Fırat, Dava Dergisi, Temmuz 1991, 16.sayı, Sf.16.

Mübin-i Ahmedî'yi kâfir olan Mustafa Kemal'in zulmünden kurtarmak için Şuşar'a hareket edildi. Bu gaza ve cihadın mezheb ve tarikat ayrımı gözetilmeden 'Lailahe illallah Muhammedurresulallah' diyen bütün İslam muvahhidleri üzerinde farz olduğundan, öteden beri memleketimizde büyük bir gayret ve şecaat sahibi olan müslüman aşiretimizin de Şeriat-ı Garra-ı Ahmediyye'ye ve bu cihad-ı ekber'e ittiba edeceğinize itimadım tamdır.

Ya eyyühel ensar! Dinimizi ve namusumuzu bu mülhidlerin elinden kurtaralım. Size istediğiniz yerleri verelim. Bu dinsiz hükümet bizi de kendisi gibi dinsiz yapacaktır! Bunlarla cihad farzdır. Yucahidu, yukatilu fi-sebilillah!'

4 Kanunusani 1341
Emiru'l Mücahidin
Es-Seyyid Muhammed Said Nakşibendî'²⁸

---

²⁸ M. Şerif FIRAT, A.g.e., Sf.204.

Türk Beylerin Desteği:

Herkesin ayrı bir hesabı vardı! Bazısı Kürd Alevi'si olan Hormek ağaları gibi davrandı: Kendi menfaatini, geçmişin intikamını ve devlet nimetlerini seçti. Ergani'den Şevki Efendi, Hamid Ağa ve Hacı Hüsnü Efendi gibi bazılarıysa Şeyh Said'e destek verdiler. Bu Beyler Türk'tüler ama her şeyden önce, kalpleri İslam ve onun kalkını olan Hilafet için çarpan birer mü'min idiler. Bu zatların kıyama iştiraki bile kıyamın ulusçuluktan çok uzak, İslamî bir hareket olduğuna delildir ve İslam kardeşliğinin neleri sağladığının en büyük göstergesidir. Bugün, sayısız toplumsal mühendislik operasyonundan sonra birbirine kırdırılma raddesine getirilen Türkler ve Kürdler arasında, İslamî hassasiyetin henüz bu kadar aşınmamış olduğu o zamanlarda nasıl bir birliktelik gerçekleştiğini görmek gerekmektedir. Ergani ölçeğinde gerçekleşen bu yerel vahdetin tüm Anadolu ve Ümmet sathına genişlememesi için T.C.'nin aldığı önlemlerin boşuna olmadığını anlıyoruz! Hani onlar *'bu Kürdçü bir ayaklanmadır'* diye yaygara koparıırken, bu Türk beyleri gibi başka inanmış Türklerin de Şeyh Said'e destek vermelerinden ve bunun neticesinde kıyamla baş edememekten korkuyorlardı. Haklıydılar, zira yıllarca İslam için, İ'lay-ı Kelimetullah için, İslam daveti için omuz omuza cihad eden bu kardeşler o gün de Hilafet için, İslam şeriatı için birlikte büyük bir kıyam gerçekleştirebilirlerdi!

KIYAM ÖNCESİ GENEL VAZİYET

İstiklal Savaşı esnasında kafir işgalcileri İslâm beldelerinden kovmak gayesiyle verilen amansız mücadele, Müslümanlardaki kardeşlik ruhunu ziyadesiyle kuvvetlendirmiş ve işgalcilere karşı önemli başarılar elde etmelerini sağlamıştı. Fakat tam da *'kâfirlerin işgalinden kurtardık'* diye sevineceklerken büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. İlk başlarda gerçek yüzlerini gizleyerek, sureti haktan görünenler, durum müsaitleşince İslâm'ın aleyhine olan yasaları birer birer uygulamaya koydular. Aldatma süreci boyunca, *İslâm için mücadele verdiklerini* iddia edenler, savaş bitip, sıra memleketin yeniden ihya edilmesine geldiğinde birden renk ve söylem değiştirmiş, işgalcilere doğrulttukları namluları bu kez halka çevirmişlerdir.

Aşağıdaki alıntılar bahsettiğimiz durumu gayet güzel resmetmektedir:

'Tarih 18 Kasım 1922 ve Mustafa Kemal'le belirlenen Meclis gündemi de 'Halife'nin İntihabı', 'Halife Seçimi' idi.

Mustafa kemal kürsüye çıkıyor ve şu ilginç konuşmayı yapıyordu:

'Türkiye'nin vazifesi makam-ı Hilafeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir davayı mahsustur (özel davadır). Hilafet makamınının kurtarılmasına çalışmak bizim için en hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava bizi, Türkiye'yi Âlem-i İslam nazarında fevkalade takviye eden bir meseledir. Bunu sarsmak doğru değildir.'

Bu konuşmadan sonra başta Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal ve diğer meclis üyeleri %95'lik bir çoğunlukla Abdülmecid Efendi'yi Halife seçmiş ve bir gün sonra da 19 Kasım 1922 tarihinde Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in bizzat kendi el yazısı ile Halifeye bir tebrik telgrafı gönderilerek, Abdülmecid Efendi 'Halife-i Müslimin ve Hadim-ül Haremeyn eş- Şerefeyn' olarak onaylanmıştı...

Tarih 18-19 Kasım 1922 de Türkiye'nin manzarası buydu. Türkiye'nin başında Mustafa Kemal ve arkadaşlarınınca seçilen bir Halife-i Müslimîn vardır.

İsmet İnönü 18 Kasım 1922 tarihinde Müslimin Standart Gazetesi'ne Hilafet makamıyla ilgili verdiği demeçte özetle şunları söylüyordu:

'Bütün Müslümanlara şunu söyleyelim ki, Türk Milleti, İslam'ın kolu ve kılıcıdır. Türkiye Anayasası, Hilafetin ve Halifenin yani hür ve müstakil bir İslam Devleti'nin menfaatlerini yürütmeye çalışacak ellere bütün müdafaa kudretini vereceğini söylüyor... Türkiye Hilafet'i tutuyor ve tutacaktır. Hilafet, Türk Milleti'ne bir vediadır (Emanettir). Hilafetin bütün vasıfları bizlerde mahfuz ve emindir. Kanımızın son damlasına kadar Hilafet'i tutup yaşatacağız. İşte, Türk Milleti'nin kararı budur. Biz böyle hissediyoruz ki, Hilafet bugün dahi Müslümanlar arasında daha büyük bir anlaşma ve yardımlaşma kaynağıdır. Bizim kanaatimiz şudur ki, Hilafet hakkı ebediyen Türk Milletin'de var olacak ve mahfuz kalacaktır. Benim bu sözlerimi

yeryüzündeki bütün din kardeşlerimin dikkatle dinlemelerini isterim.’²⁹

Bu konuşmaları yapanlardan ‘Makam-ı Hilafet bir menba-ı şerdir’ gibi bir sözü bekler misiniz? Zamanında, Hilafet ve Halife’yi göklere çıkarırlar, o sözlerinin sarfedilişinden sadece 16 ay sonra, 3 Mart 1924’te, yani Hilafetin lağvediliş oturumunda o âli makama ‘menba-ı şer/kötülüğün kaynağı’ diyecek kadar alçalmışlardır. Hilafet’in ilgisiyle da yetinmeyip, *bu memleketin sömürülmesine engel olabilecek bütün İslamî damarları kesecek olan* başka hamlelere de yönelmişlerdir.

Şeyh Said Kıyâmı’ndan önce, Müslümanları ve itikatlarını hedef alan o necis ve barbarlık kokan uygulamalar, Şeyh’in zihninde kıyâm fikrinin canlanmasını tetiklemiştir. Bilhassa aşağıda sıralayacağımız kanunların, ardı ardına yürürlüğe konulması, Şeyh Said’in de mahkemede değindiği, kıyâm sebeplerinden saydığı kanunlardır:

3 Mart 1924 (H.28 Receb 1342) tarih ve 429 Sayılı: Şer’iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Vekaletleri’nin İlgasına Dair Kanun:

Bu kanunun 1.maddesi şöyledir:

‘Türkiye Cumhuriyeti’nde muamelatı nâsa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükümete ait olup din-i mübin-i İslâm’ın bundan maada itikadat ve ibadat için Cumhuriyet’in

---

²⁹ H. H. Ceylan, Ag.e., Önsöz.

mukaaında bir makamı (Dıyanet İşleri Reisliği) tesis edilmiştir.’³⁰

Bu maddeyle devlet için bir dinî noterlik vazifesi gören ve halkı sisteme entegre etmede başat bir rol üstlenen **Dıyanet İşleri Başkanlığı** kurulmuştur. Tabi aynı kanunun 2. maddesi ile de **şer’iyye ve Evkaf Vekâleti** ilga edilmiştir. Yani Dıyanet İşleri Başkanlığı, şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nin yerine ikame edilmiştir. Osmanlı’yı ve İslam’ı hatırlatan bütün izler sırasıyla silinecektir. Öyle ki bu silme işi günümüze kadar hız kesmeden devam edecektir!

Bu maddelerle beraber devletin aldığı kararların İslâm’a uygun olup olmadığına hüküm veren **şeyhülislamlık** makamı da ilga edilmiştir. Böylelikle TBMM, karar alma noktasında yegâne yetki sahibi kılınıyor ve bu hususta ‘*Allah’ın emir ve yasakları*’ artık nazar-ı itibara alınmıyordu. Yasayı meclise sunan **Siirt Mebusu Halil Hulki** ve elli arkadaşı gerekçe olarak ise ‘*Din ve ordunun siyasetle ilgilenmelerinin birçok sakıncalar doğuracağı, bu gerçeğin birçok uygar ülkede temel ilke kabul edildiği*’ni³¹ ne sürmüşlerdir.

3 Mart 1924 tarih (H.28 Receb 1342) ve 430 Sayılı: Tevhid-i Tedrisat Kanunu:

Madde 1- Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye, Maarif Vekâleti’ne merbuttur. [Türkiye’deki bütün ilim ve ğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlıdır.]

³⁰ Bahir Mazhar Erüreten, Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları, Sf.40.

³¹ Nihat Aksoy, Laiklikle İlgili 3 Mart 1924 Yasaları: 429, 430, 431, Sf.48.

Madde 2- Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir. [Madde

2- Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından yönetilen tüm medrese ve okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.] 32

Bu kanunla hedeflenen en önemli husus *öğretimin laikleştirilmesidir*. Bu doğrultuda İslâmî müfredatı uygulayan tüm medreseler kaldırılıp yerine, Batılı normlara göre şekillenmiş müfredatlara sahip okullar açılmıştır. Buradaki itiraz, bazı aptalların sandığı gibi 'fenni ilimlere' değildir. İtiraz, laik/seküler anlayışın hâkimiyetindedir.

3 Mart 1924 tarih (H.28 Receb 1342) ve 431 Sayılı: Hilafet'in ilgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti memalik-i hariciyesine çıkarılmasına dair kanun:

Madde 1- Halife halledilmiştir. Hilafet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan Hilafet makamı mülğadır. [Halifenin görevine son verilmiştir. Halifelik, hükümet ve cumhuriyetin

anlam ve kavramı içinde esasen mevcut olduğundan, hilafet makamı kaldırılmıştır.]

Madde 2- Mahlu Halife ve Osmanlı saltanat münderisesi hanedanının erkek kadın bilcümle azası ve damatlar, Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. [Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osman'dan addedilirler.]³³

Bu kanunla beraber *Hilafet/İslâm Devleti, resmen, resmî olarak yok edilmiştir*. Meclis'e Hilafet'in kaldırılması için yasayı öneren Urfa mebusu **Şeyh Saffet Efendi,**

---

³² B. M. Erüreten, Ag.e., Sf.43.

³³ B. M. Erüreten, Ag.e., Sf.53.

Hilafet'in kaldırılmasının gerekliliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

'...Yüzyıllardan beri Türk Ulusunun felakete sürüklenmesine neden olan ve sonuna kadar bir Türk İmparatorluğunun yok olmasına neden olan Hanedanın, Hilafet kisvesi altında Türkiye'nin varlığına daha etkili bir tehlike olacağı tecrübelerle kesinlik kazanmıştır. Bu hanedanın ilişkisi olan her durum, ulusal varlığımız için kesinlikle tehlikelidir. Aslında Hilafet, İslam'da hükümet anlamında kullanılmış ve hükümet görevi görmek üzere konulmuş olup dünyevi ve dinsel işleri üstlenmiş olan bugünkü İslâm hükümetinin, yanında bir de Halifeliğin varlığına neden yoktur...'³⁴

Bir de bu değişiklikler sonucu ortaya çıkan fuşşiyat ve münkerat vardı ki Şeyh Said de celalli ve şahsiyetli her âlim gibi bu ahvalden gayet etkilenmiş, sızı duyar olmuştur. Kederini şu sözlerle ifade ediyordu:

'Bazı risaleler gördüm. Ahmet Cevdet mi, Abdullah Cevdet mi bilmiyorum bir risale gördüm. Mesela Sebilürreşad'ta görüyorduk ki 'Musa mağrur iken, İsa meşhur iken, Muhammed emin iken bunlar birer din çıkarmışlar da bu kadar ukala [akıllı adam] bir din çıkaramazlar mı' gibi şeyler okur, canımız sıkılırdı. Sebilürreşad'ta yazıyordu ki İzmit muharriri Kılıçzade Hakkı, Fahr-i Kâinat Efendimiz hakkında itale-i lisanda [kötü sözde] bulunmuştu. Hasan Fehmi namında bir müftü mahkemeye müracaat etmiş, yüz lira ceza-i nakdiye mahkûm edilmiş sonra Temyiz Mahkemesi ise beraat

---

³⁴ Nihat Aksoy, A.g.e. Sf.48.

ettirmiş. Mesela Meşihat-ı İslamiyye'yi şimdi kız mektebi yapmışlar. Talibattan ^[öğrencilerden] birisi piyano çalmış biri de keman çalmış sabahlara kadar müsamere yapmışlar, bunları okuyunca müteessir oluyorduk. Muş Mebusu İlyas Sami ve iki kişi 'Reddiye' diye bir kitap çıkarmışlar, 'müçtehitler zaman-ı sabıkta hulefanın dalkavukluğunu yapmışlar.' Bu da canımızı sıktı. Sebilürreşad'ın her nüshasında bir şey vardı ve benim üzerimde tesirat ika ediyordu. Farmasonluğu tarif ediyordu... Hükümet İslamiyet'ten ayrılıyor, İstanbul'da Beyoğlu'nda bazı İslam kızları şapka ile geziyorlar... Abdullah Cevdet İctihad Dergisi'nde yazdığı bir yazıda neslin düzelmesi için Macaristan'dan damızlık ^[erkek] getirilmesini istiyordu. Ben cibilliyet-i islamiyemle ^[İslami özelliğimle] mahzun oluyordum... *Şeriat ahkâmını hükümetimiz tarafından uygulanmasını sağlamak düşüncesi* benim kafamda bir fikir ve gönlümde yatan bir arzuydu. *Bizim hadiseye katılmaktan maksadımız şeriat hükümlerinin uygulanmasını rica yoluyla hükümete arz etmektir, imam, şeriat ahkâmını icra etmezse bu ayaklanmanın meşruluğuna, cevazına delildir.*

İçki yasağı uygulayacaktım. Orada kısas uygulayacak, kadınları açık gezdirmeyecektim.³⁵

Mustafa Kemal ve ekibi tarafından yürütülen çalışmalar karşısında tabii ki yalnızca Şeyh Said mahzun olmuyordu. İslâm Ümmeti'nin üstüne çöken derin huzursuzluklar, Mustafa Kemal'in meclisine kadar sirayet etmişti. Nitekim 1924 yılında çıkarılan devrim yasaları - özellikle Hilafet'in ilgası- Meclis içerisinde çatlak seslerin doğmasına sebep olmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde Lütfi Fikri Bey ve destekçileri 'Batı çizgisi bir

---

³⁵ A. Tan, A.g.e., Sf.213, 214.

sistem yerine İslam birliği ve Hilafet savunuculuğunu' yapıyorlardı.³⁶ Hatta Terakkiperver'in kapatılmasında -ya da kendi kendini lağvetmesinde- partinin bu tür eğilimlerin buluşma adresi haline geldiğine dair kanaat de epey etkili olmuştur.³⁷

İşte kıyam öncesi memleket ahvali genel hatlarıyla bu şekilde seyrediyordu. Devletin başına çöreklenenmiş bir avuç Batı hastası zevat, Batı taklidi gayesiyle İslâm Dini'ni devletten uzaklaştırıyor, Müslüman halkı da bu icraatlara boyun bükmeye icbar ediyordu. Ne var ki bu adamlara karşı halkın buğzu ve öfkesi her geçen gün artıyordu. Ortaya konan uygulamalara karşı Müslümanlarda büyük bir rahatsızlık oluşmuştu fakat 'Ne tür bir tepki verilmeli?', 'Nasıl verilmeli?' gibi sorular, zihinlerde aradığı cevabı henüz açıklıkla bulamamıştı. İşte **Şeyh Said Rahmetullahi Aleyh'in kıyamı, Müslüman halkın bu rahatsızlığını tepkiye dönüştürme çabasıdır.**

---

³⁶ İ. Aras, A.g.e., Sf.17,18.

³⁷ R. Hallı, A.g.e., Sf.13, 14, 15, 16.

KIYAM PLANLI MIYDI?

Bu soruyu sorarken ‘kıyam’dan ne murad ettiğimiz kilit önemdedir. Eğer Piran’dan başlayıp, darağacında nihayete eren o süreci kastediyorsak kıyam planlı değildi. Zira ‘Piran’, hazırlıkları süren bir kıyamın, patlak verdiği yerdir, bir erken doğumdur.

Şeyh, kıyam tahayyülünü şu sözlerle dile getirir:

‘Risale yazıp, şeriat ahkâmını tasrih ederek kanunları da şeriata mutabık bir şekilde talep etmek istedik, Meclis-i Mebusan’a göndermek istedim...’³⁸

...Evela bu fikri kitabetle halletmek için gidip münakaşa-ı ilmiye yapayım dedim ve bazı rüfeka bulmak istiyordum fakat kader-i ilahi beni Piran’a sürükledi. Piran vakası çıktı önünü alamadık.’³⁹

‘İmam Şeriat ahkâmını icra etmezse’ dedim. Bu kıyamın cevazına delildir. ‘Vaktaki vuku buldu işte şeriat da vaciptir’ diyor. ‘Hiç olmazsa günahkâr olmayız’ dedim.’⁴⁰

Görüldüğü üzere şey ucu ‘silahlı mücadeleye’ varacak bir kıyam programına sahipti ve plan yapmıştı. Bu açıktır. Fakat ....1925 tarihinde Piran’dan başlayan hareket planlı değildi. Ne yazık ki henüz hazırlık sürecini tamamlamadan patlak vermişti. Ya da verdirilmişti... ‘Verdirilmişti’ dememizin sebebi Piran hadisesinin devlet tarafından

---

³⁸ İ. Aras, A.g.e., Sf 136.

³⁹ Abdulkadir Turan, Kürtler’de İslami Kimliğin Gelişmesi, Sf.271.

⁴⁰ İ. Aras, A.g.e., Sf.136.

hazırlanmış bir komplo olduğunu savunan tezlerdir. Bu hususa ileride değineceğiz inşallah.

Gelelim kıyamın hazırlıklı bir kalkışma olduğunu ortaya koyan diğer bulgulara. Evvela diğer konular vesilesiyle yer verdiğimiz **mektuplar, vaazlar, ikili konuşmalar, mahkeme ifadeleri**, aynı zamanda hazırlıklarla ilgili de kanıtlardır.

Öncelikle şu, sarahatle belirtilmeli ki Şeyh Said, mahkeme önünde bile niyetini gizleme gereğini hissetmemiş, her şeyi bütün açıklığıyla dile getirmiştir. Duruşunu gayet sakin, endişesiz, belîğ ve açık bir anlatımla tavrını ortaya koymuştur. Öyle ki mahkeme heyeti, hain olduğu söylenen ve etrafta Şeyh Said'in kendisi hakkında ölüm fetvası vermiş olduğu söylenen Şeyh Şemseddin'e karşı gösterdiği laubali ve alaycı tavrı O'na karşı gösteremiyor, kendisi de buna izin vermiyordu.

İşte o vakur edayla verdiği bir ifadesinde Şeyh,

'Şeriat ahkâmını hükümetimiz tarafından uygulanmasını sağlamak düşüncesi benim kafamda bir fikir ve gönlümde yatan bir arzuydu. Bizim hadiseye katılmaktan maksadımız şeriat hükümlerinin uygulanmasını rica yoluyla hükümete arz etmektir.'⁴¹

'İmam, şeriat ahkâmını icra etmezse bu, ayaklanmanın meşruluğuna, cevazına delildir.'⁴²

O, daha kıyamına herhangi bir kimseyi doğrudan davet etmemişken bile kardeşine şöyle dememiş miydi:

---

⁴¹ İ. Aras, Adım Şeyh Said, sf 136.

⁴² İ. Aras, Adım Şeyh Said, sf 136.

‘Ben Hazreti Muhammed’in ümmetine mensub bir âlim olarak, İslam’ı saf dışı eden bu harekete karşı sessiz kalamam.’⁴³

Hazırlığı kendi benliğinde de yapmaktadır. Dergâhta günlerce tefekkür eder, namaz kılar, uzun uzun secdelerde bulunur. Düşünür tartar ve nihayetinde çevresindeki insanlara yönelir...

Aşiret ağaları, âlim ve şeyhlere gönderdiği mektupları, vaazları ve fetvalarında, açık bir şekilde kıyama ve hatta gerekirse vuruşmaya davet vardır:

‘Türk Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kuran’ın ahkâmına aykırı hareket ederek, Allah ve peygamberi inkâr ettikleri ve Halife-i İslam’ı sürdükları için gayrı meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslamlar üzerine farz olduğunu...’⁴⁴

Daha önceki sayfalarda tam metnini verdiğimiz Hormeklilere gönderilen mektuptaysa:

‘Bu gaza ve cihadın mezheb ve tarikat ayrımı gözetilmeden ‘Lailahe illallah Muhammedurresulallah’ diyen bütün İslam muvahhidleri üzerinde farz olduğundan...’⁴⁵ bahsediyordu.

Resmi tarih kaleşörlerinden ve aynı zamanda İsmet İnönü’nün de damadı olan Metin Toker de kıyamın hazırlıklı olduğunu şöyle belirtmektedir:

---

⁴³ Abdulmelik Fırat, Dava Dergisi, Temmuz 1991, 16.sayı, Sf.16.

⁴⁴ M. Şerif FIRAT, Ag.e., Sf.203.

⁴⁵ M. Şerif Fırat, Ag.e., Sf.204.

‘O günlerde Lice ilçesinde yargıçlık yapan Diyarbakırlı bir avukat da Şeyh Said’in Lice yoluyla Hani ve Piran’a giderken geçtiği yerlerde vaazlar verdiğini, talak, miras ve mahkeme yemini konularına değindiğini söylemiŐtir.’⁴⁶
[Konuşma rnekleri için kitabımızda 16. ve 17. sayfalara bakınız.]

Ayrıca görüş almak maksadıyla Çapakçur (Bingöl) Kaymakamı an Őeyhi Şeyh Mustafa, Şeyh İbrahim ve Şeyh Şerif gibi önemli Őahsiyetlerle görüŐtü, onlarla kıyam hakkında müşavere etti. Oğlu Ali Rıza’nın Suriye’de koyun ticaretinden elde ettiği 5000 (beş bin) altını da ikmal ve iaŐe maksadıyla dava için harcadı.⁴⁷

Tüm bu hususlar kıyamın İslamî geliŐim çizgisini takip ettiğini göstermektedir. Bir başka deyiŐle: Evet, Şeyh Said Kıyamı planlıydı!

---

⁴⁶ Metin Toker, Şeyh Sait ve İŐyanı, Sf.39.

⁴⁷ M. Şerif Fırat, Ag.e., Sf. 205.

KIYAM BAŞLIYOR: İLK KIVILCIM

Şeyh Said, kıyamın ilk durağında, Piran'dadır. Piran, nasıl bir olaya mekân olacağıının farkında bile değildir. Düğün vardır; Şeyh'in kardeşi Abdürrahim, oğlunu evlendirecektir. O gün, kendini düğüne hazırlayan Piran, şanlı bir kıyamın ilk durağı olmak üzeredir. Köyde Şeyh gibi uzaklardan gelen birçok misafir vardır. Hatta Şeyh, düğün vesilesiyle gelip, kendisini karşılayan kalabalığa vazetmiş, mevcut yönetime ve onun cürümlerine çatmıştır.^[KONUŞMA ÖRNEKLERİ İÇİN KİTABIMIZDA SAYFA17.]

Ama misafirler içerisinde birileri vardır ki arkalarına askerleri de takıp gelmişlerdi. Bunlar 10-12 kişilerdi ve aranma sebepleri kimi kaynaklarda '*asker kaçağı*',⁴⁸ kimi kaynaklardaysa '*cinayet*',⁴⁹ olarak geçmektedir. Mustafa ve Hasan Hüsnü isimli iki teğmen, komutalarındaki 15 kişilik müfreze alayıyla düğün evini kuşatırlar.⁵⁰

Firarileri tutuklamakla görevli Mustafa Asım ve Hasan Hüsnü isimli iki teğmen, **8 Şubat** günü komutalarındaki 15 kişilik müfreze alayıyla düğün evini kuşatırlar.

Teğmenler, Şeyh Said'in, '**İstedığınız adamlar benim yanımdadır. Şimdi bunları yakalarsanız benim şeref ve haysiyetimi çiğnemiş olursunuz. Hükümetin kolu uzundur. Bu suçluları istediği zaman yakalayabilir.**'⁵¹ sözüne aldırış etmezler. Oysa Şeyh, gayet yumuşak bir üslupla konuşmaktadır. Aynı şekilde Şeyh Abdürrahim'in, '**İsteddiğiniz adamların hepsi de suçlu değildir. Bunların içinde suçlu**

---

⁴⁸ Abdulkadir Turan, Ag.e., Sf.273.

⁴⁹ Necip Fazıl, Ag.e., Sf.43.

⁵⁰ Metin Toker, Ag.e., Sf.39.

⁵¹ M. İslamoğlu, Ag.e., Sf.612.

olmayanlar da vardır. İzin verin bunlar dışarı çıksınlar, ne yaparsanız yapın.’⁵² demesini de duymazlıktan gelirler. Bütün yatıştırma çabaları boşa çıkıp da askerler içeri girmeğe yeltenince Şeyh Abdürrahim silahına davranır ve çatışma sonucunda askerlerden bir kısmı öldürülüp bir kısmı da teslim alınır.⁵³

Piran’da cereyan eden olay, kıyamın planlanan zamandan daha erken bir vakitte başlamasına sebep olmuştu. Her ne kadar Şeyh Said, Piran olayının büyümemesi gayesiyle olaydan hemen sonra (aynı gün) orayı terk etmiş olsa da durumu haber alan Şeyh’in kardeşi Şeyh Tahir, 10 Şubat günü Lice’de postaneyi basar. 11 Şubat günü de 200 adamıyla beraber Şeyh Said Efendi’ye iltihak eder.⁵⁴ Böylelikle Şeyh Said’in kendi adıyla anılacak olan kıyama başlamış olur.

Kıyamın başlaması ile beraber Şeyh, ilk olarak Darahini Vilayetini ^[Genç İlçesi] kontrol altına alır. Darahini kıyamın stratejik açıdan baş merkezi sayılabilir. Nitekim bu vilayetin kontrol altına alınmasıyla beraber -hareket noktası bu şehir olmak üzere- kıyam için bir yol haritası oluşturulur. Kıyama katılanların sayısı aşiret kuvvetleriyle birlikte takriben 15.000 idi. Kıyam ordusu için Şeyh’in belirlediği cepheler ve komutanları aşağıdaki gibidir:

1.Çapakçur(Bingöl) Cephesi:

Çapakçur (Bingöl) cephesi Çan bölgesi şeyhlerinden Şeyh Mustafa ve Şeyh İbrahim Efendinin denetimi altındaydı.

---

⁵² M. İslamoğlu, Ag.e., Sf.612.

⁵³ B. Cemal, A.g.e., Sf.25. - M. Şerif Fırat, A.g.e., Sf.203. İki kitapta farklı şekillerle ifade edilmektedir.

⁵⁴ M. Ş. Fırat, A.g.e., Sf.206.

Şeyh Mustafa ve Şeyh İbrahim Efendi, Çapakçur'u yine Canlı olan **Şeyh Hasan Efendi**'ye teslim etmişlerdi. Bu bölgenin denetim altına alınmasından sonra Şeyh Said'in safında yer alan birçok aşiret kuvvetinden teşekkül edilen yaklaşık 2.000 kişilik kuvvet, bu bölgeden hareketle Kiği üzerine yürümüşse de alevi Hormek Aşireti'ne bağlı güçlerce arkadan vurulmuşlardır.⁵⁵

2.Muş Cephesi:

Melikanlı Şeyh Abdullah, Muş Cephesi komutasına getirildi. Vazifesi Erzurum ve Muş istikametlerinden gelecek ordu kuvvetlerini tutmaktı.

3.Diyarbakır Cephesi ve Harekete Geçiş:

Bu cepheye, taşıdığı önemine binaen Şeyh Said bizzat komuta edecekti.⁵⁶

Genç'te (Darahini) bu kararlar alındıktan sonra kıyam planı yürürlüğe konulur. Darahini'den sonra **Hani** ele geçirilir. 21 Şubat 1925'te **Lice** düşer ve burası Şeyh Said kuvvetlerinin kontrolü altına girer. Rivayetlere göre Şeyh Said'in ordusu **Lice** içerisinde yer gök inleyen tekbir ve salavat sesleriyle ilerler. Bu esnada Şeyh'e ulaşmak, atının yelesini öpmek isteyenler yüzünden büyük izdiham yaşanır.⁵⁷

19 Şubatta Piran'ı yeniden kontrol altına alan Hükümet güçleri, **22 Şubatta** ise Hani'yi tekrar kontrolü altına alır. Bunun üzerine Şeyh Said'e bağlı kuvvetler 23

---

⁵⁵ İ. Aras, Ag.e., sf 67

⁵⁶ R. Hallı, A.g.e., Sf.95-96.

⁵⁷ M. İslamoğlu, A.g.e., Sf.617, 617.

Şubatta yeniden Hani üzerine yürür, sabahtan akşama kadar süren çarpışma neticesinde Şeyh Said'e bağlı güçler geri çekilmek durumunda kalırlar. **Çan bölgesinin** denetim altına alınmasından sonra Şeyh Said'in safında yer alan birçok aşiret kuvvetinden teşekkül edilen yaklaşık 2.000 kişilik kuvvet, bu bölgeden hareketle **Kiği** üzerine yürümüşse de alevi **Hormek Aşireti**'ne bağlı güçlerce arkadan vurulmuşlardır. Hormek'in arkadan vurması Şeyhin kuvvetlerinin **Çapakçur**'a geri çekilmesine sebep olmuştur.⁵⁸

Kıyam askerlerinin intizamsız bir şekilde geri çekildiklerini düşünen Hükümet askerleri, mücahidleri takibe başlar ve Hani'den hayli uzaklaşırlar. Bunun üzerine Şeyh Said'e bağlı kuvvetlerden **Genel Kurmay**'ın verdiği rakamlara göre sayıları 300-350 civarında olan bir grup **Hani**'nin doğusundan, sayısı tespit edilemeyen diğer bir grupla da güneyden olmak üzere hükümet ordusundan Hani merkezinde kalanlar üzerine baskın düzenlerler. *'Teslim... Teslim... Salli alâ Muhammed!'* naraları ile pek cesurane yaptıkları saldırı sonunda Hani'deki kuvvetleri esir alırlar.⁵⁹

Elazığ Olayı:

Şeyh Said'e bağlı kuvvetler, Elazığ çevresindeki köyleri kontrol altına alıp, **24 Şubat** sabahı saat **03.00**'da **Elazığ** çevresine konuşlanmış devlete güçlerinin üzerine taarruz ettiler. Çıkan çatışmalar neticesinde Elazığ'ın da kontrolü **Şeyh Said**'e bağlı kuvvetlerin eline geçmiş oldu. Ne var ki Şeyh'in bütün uyarılarına rağmen mücahidlerin arasına karışmış bir kısım art niyetli insanlar, şehirdeki bazı noktaları yağmalamaya başladılar. Bunun üzerine Elazığ'daki

---

⁵⁸ İ. Aras, A.g.e., Sf.67.

⁵⁹ R. Hallı, A.g.e. Sf.100-101.

Şeyh'e bağılı güçlerin komutasını elinde bulunduran ve Şeyh Said tarafından Elazığ'ın valiliğine atanan Şeyh Şerif, münadiler aracılığıyla 'Yağmaya katılanların idam edileceğini'⁶⁰ yağmacılara ve halka duyurur. Yine durumdan derin rahatsızlık duyan Şeyh Said, kardeşleri Şeyh Abdürrahim ve Şeyh İsmail'e *Hadim-ul Muharibin Muhammed Said Nakşibendî* imzasıyla gönderdiği mektupta şunları söylüyordu:

'Mücahitlere İslâm Şeriatı'nın sınırları içerisinde hareket etmelerini tavsiye ederim. Müslümanların mallarını talan etmekten kesinlikle uzak dursunlar. Eğer zaruret hali olur zor durumda kalınırsa, ödeme vesikası vermek şartıyla ambarlardan gerekli erzak alınabilir. Daha sonra alınan miktar kadar mal, ya da karşılığı olan para o kimselere ödenir.'⁶¹

Elazığ'a girildiğinde halkın gösterdiği büyük teveccüh, bir kısım yağmacı yüzünden birden tersine dönmüş, bu durum da maalesef Elazığ'ın Şeyh Said kontrolünden çıkmasına sebep olmuştur.

---

⁶⁰ B. Cemal, A.g.e., Sf.34.

⁶¹ M. İslamoğlu, A.g.e., Sf.618.

DEVLETİN ALDIĞI TEDBİRLER

Gelişen olaylar karşısında tedirginleşen Türkiye Cumhuriyeti olayları yatıştırmak gayesiyle bir takım tedbirler almıştır. Bu yönde atılan önemli adımlardan biri de alınan ‘sıkıyönetim’ kararıdır. Başbakan Fethi Okyar, alınan kararları şu mesajla ilan etmiştir:

‘Ankara, 21 Şubat 1925

Büyük millet Meclisi Başkanlığına,

Ergani ilinin bir kısmında devletin silahlı kuvvetlerine karşı olan ayaklanma Diyarbakır, Elazığ, Genç illerine de geçmiş ve genişlemeye müsait görünmüş olduğundan Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri illeri ile Erzurum ilinin Kiğı ve Hınıs ilçelerinde bir ay süre ile sıkıyönetim ilân edilmiştir. Anayasanın 86’ncı maddesi gereğince keyfiyeti yüksek meclisin onayına arz ederim.’

Başbakan
Fethi Okyar’⁶²

Öte yandan Mecliste, alınan tedbirlerin yeterli olup olmadığı yönünde tartışmalar yapılıyordu. **Başbakan Fethi Okyar**, alınan sıkıyönetim tedbirlerinin yeterli olacağını söylerken **İsmet İnönü**’nün öncülük ettiği diğer grup ise tedbirleri yeterli bulmayıp **daha sert** davranılması gerektiğini savunuyordu. İsmet İnönü’ün, alınmasını istediği tedbirler listesinin başında ‘**İstiklal Mahkemelerinin**

---

⁶² R. Hallı, A.g.e., Sf.108.

kurulması, devrim karşıtı yayın yapan, devrim ilkelerini benimsemeyen gazete ve dergilerin kapatılması ile sahip ve yazarlarının cezalandırılması'⁶³ gibi başlıklar yer alıyordu.

Tartışmalar ve Hükümet Değişikliği

Başbakan Fethi Okyar, kabinesinin ilan etmiş olduğu sıkıyönetim tedbirlerini yeterli buluyor, hatta bir takım hafifletmelere gidilmesini istiyordu. Bu durum, kabinede münakaşalara sebep olmuş, uzun tartışmalar sonucunda 'Cumhuriyetin en uzak tehlikelerden dahi korunmasını ve halkın sükûn ve tam bir rahata kavuşmasını, hükümetin kendisine düşen görevleri yapmada çok azimli ve ileri görüşlü olmasını' isteyen bir önerge verilmiş ve 60 muhalife karşı 94 oyla kabul edilmiştir.'⁶⁴

Fethi Okyar, bu önergeyi *kabinesinin alınması gereken tedbirler hususunda gereken azmi ve ileri görüşlülüğü gösteremediği* şeklinde telakki edip, Cumhurbaşkanı M. Kemal'e istifasını sundu. İstifanın kabulünden sonra yeni hükümeti kurma görevi **3 Mart 1925**'te, M. Kemal tarafından İsmet İnönü'ye verildi. İnönü, oluşturduğu yeni kabineyi **4 Mart**'ta Halk Partisi Meclis Grubuna takdim edip kıyımı bastırmaya yönelik alınacak yeni tedbirleri Meclise anlatmıştır. İnönü'nün tedbirleri şunlardır:

- Sıkıyönetim ilân olunan bölgelerdeki suçlar için bir İstiklâl Mahkemesi teşkil edilecektir. Sıkıyönetim bölgesi dışında kalan memleket parçalarında işlenen siyasî ve asayiş suçlarına bakmak üzere de

---

⁶³ İ. Aras, A.g.e., Sf.97.

⁶⁴ R. Hallı, A.g.e., Sf.113.

Ankara'da ayrıca ikinci bir İstiklâl Mahkemesi kurulacaktır. Ayaklanma bölgesindeki İstiklâl Mahkemesinin idam kararları derhal, Ankara İstiklal Mahkemesinin kararları ise meclisin onayından sonra yerine getirilecektir.

- İç politika durumu ile ilgili bütün teşkilat, tesisat ve neşriyat, hükümetin isteği ve cumhurbaşkanının onayı ile menedilecektir. Bu gibi yayınlarda bulunan gazete kapatılabilecek ve bunların sahip ve yazarları Ankara İstiklâl Mahkemesine verilecektir.’⁶⁵

Kurulan yeni İsmet İnönü hükümeti ilk icraatlarından biri olarak Tahrir-i Sükûn kanununu 22 ret oyuna karşılık 122 kabul oyuyla 4 Mart 1925'te kabul etmiştir. Tahrir-i Sükûn 3 maddelik kısa bir kanundur. Maddeleri şunlardır:

- Madde 1

İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi^[toplumsal düzen] ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlâlâ bâis^[bozmaya yönelik] bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı^[örgütlenmeleri, tahrikleri, teşvikleri ve yayınları], hükümet reisicumhurun tasdiğiyle ve re'sen ve idareten men'e mezundur^[kendi başına yasaklamaya yetkilidir]. İşbu ef'al erbabını^[bu eylemleri işleyenleri] hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir.

- Madde 2

İşbu kanun tarih-i neşrinden^[yayımlanma tarihinden] itibaren iki sene müddetle meriyü'l-icradır^[yürürlüktedir].

---

⁶⁵ R. Hallı, A.g.e., Sf.113.

- **Madde 3**

İşbu kanunun tatbikatına icra vekilleri heyeti^[bakanlar kurulu] memurdur.

Meclis bu ve benzeri tedbirleri alırken M. Kemal de yayınladığı bir bildirmeyle halkı kıyama kalkanlar aleyhine kışkırtıyordu. 5 Mart 1925'te yayınladığı bildirmesinde şu ifadeleri kullanıyordu:

‘Genç’te başlayıp Elazığ ve Diyarbakır merkezleri hudutlarına kadar genişleyen olay, kanunen suçlu olan bazı nüfuzluların din maskesi altında niteliğini örtmeye çalıştıkları teşebbüslerinin mahsulüdür.

...

Cumhuriyetin hürriyet ve nimetlerini cumhuriyetin kendisini yıkacak yayınlar ve zehirlemelere ve cumhuriyet ordusunu ve zabıtasını herhangi bir sebeple küçümsemeye ve hafif görmeye vasıta sayacak olanların en şiddetli kanun yargıları ile takip edilmelerine ve bastırılmalarına karar verilmiştir.

Vatanın bir köşesinde ammenin rahatını bozan olayın yalnız oradaki vatandaşların değil, en uzak yerlerdeki vatandaşların rahatını, saadetini, çalışma, ekonomi ve üretim hayatını etkilediği ve zarara soktuğu sabittir. Bu itibarla her saadetin ve faaliyetin, özellikle ekonomi ve ticaret gelişmelerinin ilk şartı, güven ve asayiş, bozulması imkansız güçte bulundurmaktır. Bu sebeple de cumhuriyet polisi ve jandarmasının ve cumhuriyet ordusunun şeref ve itibarı her düşüncenin üstündedir. Bu şeref ve itibara uymak hususunda vatandaşlarımı uyanıklığa davet ederim.

...

Sivil ve asker devlet memurlarını, her şeyden önce bu yüksek görevlerini duraksamadan ve şiddetle yerine getirmeye davet ederim.’⁶⁶

Kırılma Noktası: Diyarbakır Taarruzu

Daha önce Şeyh Said’in Diyarbakır cephesini bizzat komuta edeceğinden bahsetmiştik. Diyarbakır, kıyamın geleceği açısından kilit öneme sahip bir yerdi. Ele geçirilmesi durumunda kıyamın çok daha geniş bir alana yayılıp devletin kontrol edemeyeceği bir hal alması an meselesiydi. Şeyh Said, taarruz için 7 Mart’ı belirlemişti. Diyarbakır’ın dört kapısından aynı anda taarruza geçilecekti.

Diyarbakır’a doğru ilerleyen Şeyh’e bağlı kuvvetler, Şeyh Şemsettin Efendi’nin kuvvetleriyle birleştikten sonra 20.000 kişiye yakın bir çoğunluğa ulaştı.⁶⁷ Ve nihayet 7 Mart 1925 günü gece yarısı Şeyh ordusu dört bir koldan taarruza başladı. Şehrin güney kapısında şiddetli çarpışmalar oluyordu. Hatta Mardin kapısı bir müddetliğine ele geçirildi. Diyarbakır halkı da şehrin içinden kanallar açmak suretiyle Şeyh’in ordusunun şehre girmesini sağlıyorlardı.⁶⁸ Mardin kapısında başlayan taarruz şiddetlendiği bir sırada surun dışında ve içinde tekbir sedaları yükselmeye başlamıştı.⁶⁹

8 Mart sabahı güneş doğarken Şeyh’e bağlı güçler 50 şehid ve 60 esir vererek geri çekilirler. T.C. ordusunun ise 1

---

⁶⁶ R. Hallı, A.g.e., Sf.113, 114, 115.

⁶⁷ İ. Aras, A.g.e., Sf.65, 66.

⁶⁸ M. İslamoğlu, A.g.e., Sf.627.

⁶⁹ R. Hallı, A.g.e., Sf.119.

binbaşı, 7 subay ve 5 er olmak üzere 13 ölüsü ve 15 er yaralıdır.⁷⁰

11 Martta Şeyh ordusu Diyarbakır'a bir kez daha yüklense de netice alamaz.

Diyarbakır, gerçekten bir kırılma noktası oldu. Şeyh'in yanına kadar sızmayı başaran ajanlar, hükümete taarruz ile alakalı istihbarî bilgi sızdırmış ve Hükümet cenahı da bu bilgilere göre tedbirler almıştır. Ve ne yazık ki taarruz başarısızlıkla neticelenmiştir. Diyarbakır'da alınan bu başarısızlık ve ardından Elazığ, Hınıs, Varto, Çapakçur (Bingöl) gibi yerlerde de başarısızlıkların birbiri ardına gelmesi, Şeyh'in ordusu içerisinde çözülme, dağılma ve ihanetleri de beraberinde getirmiştir. İlk ihanetin adı ise jandarma üsteğmeni Mihri'dir. Hükümet güçlerine teslim olup Şeyh ordusu hakkında tüm mahrem bilgileri devlete vermiştir.

Durumun bu şekilde seyretmesi üzerine Şeyh Said, devlete teslim olmak yerine **Bulanık** üzerinden İran'a geçmeye karar vermiştir. Şeyh, kıyam komutanlarıyla beraber son kez durum değerlendirmesi yapar. Alınan başarısızlıklardan dolayı komutanlar üzerinde de bir yılgınlık söz konusudur.

Akamet...

Kıyamı bastırmakla görevlendirilen birlikler son hazırlıklarını tamamlamış ve kıyam bölgesine doğru hareket etmişlerdir. T.C. Hükümeti kıyamı son derece zâlim ve vahşi bir şekilde bastırmaya niyetliydi. Devlet Ordusu, kıyama

---

⁷⁰ R. halı, A.g.e., Sf.119.

katılan il ve ilçelere şu son uyarısını yaptıktan sonra kıyam, kıyım ile bastırılmaya başlanacaktı:

‘Hakekâta katılacak birliklerimiz hazırlıklarını tamamlamıştır. Birkaç güne kadar tedip harekâtı yalnız asiler üzerine yöneltilecek ve cumhuriyet hükümetine ayaklanmış olanlara şiddetli darbeler indirilecektir. Kiğı ahalisi gibi cumhuriyete sadakatlarını ve asilere muhalefetlerini fiilen gösterecek ve ispatlayacak olan masum halkın bu şiddetli darbelerden korunması istenmektedir. Bu sebeple ayaklanmaya fiilen muhalif olan köylerin derhal en yakın sivil ve askerî cumhuriyet memurlarına başvurarak ayaklanmayla ilgili olmadıklarını ve gönüllü hizmete hazır olduklarını bildirmeleri lazımdır. Düşman parası ile satın alınmış asi reislerinin kışkırtıcılık ve bozgunculuklarına bilmeyerek katılmış olan köyler ahalisinin ve hatta kışkırtıcı ve bozguncu asi reislerini yakaladıkları ve cumhuriyet hükümetine teslim ettikleri takdirde, bu gibi kandırılmış köyler halkı dahi kendilerini kurtarmış olurlar. Herkesin bilmesi için bildirge sivil ve askerî bütün cumhuriyet hükümeti memurları tarafından bölgelerindeki en küçük köylere kadar ve her araca başvurarak derhal yayılacak ve ilân edilecektir.’⁷¹

Bu son ihtardan sonra Cumhuriyet Hükümeti öyle bir zulme girişti ki bu katliamdan taşlar ve ağaçlar dahi kendilerini kurtaramadılar. 50 binden fazla asker ile bölgeye taarruz eden T.C. Ordusu kadın, genç, çocuk demeksizin büyük bir katliama girişti:

‘Dinlediğimiz canlı şahitler ise evlere toplanarak diri diri yakılan, içlerinde çocuk ve kadınların da bulunduğu

---

⁷¹ R. Hallı, A.g.e., Sf.122.

kalabalıklar, dinamitlerle parçalananlar, ağaçların arasına saklanmaya çalışırken tutuşturulan ağaçlarla birlikte yakılan onlarca insandan söz ediyorlar.’⁷²

Yine yüzlerce köy, halkı ile beraber yakılmıştır. Köylerin yakıldığını bizzat Genelkurmay kabul etmektedir.⁷³

Şeyh’in Ordusu, hükümetin başlattığı bu kıyım harekâtından nasibini almış ve büyük zayıatlar vermiştir.

Binbaşı Kasım’ın İhaneti:

Bu aşamadan itibaren gidişatın nasıl seyrettiğini Şeyh’e en yakın olanlardan olduğu halde Şeyh Said’e ihanet eden rejim ajanı **Binbaşı Kasım’ın**, 1945’te Söke Kaymakamına yaptığı itiraftan aynen aktarıyoruz:

‘Solhan’ın Bugılan ve İğik Köyü’ndeyiz. Şeyh Said, bir kâğıt gönderiyor. Türk askerlerinin geldiğini ve kuvvetin fazla olduğunu ve kendi kuvvetlerinin dağlara çekilmek zorunda kaldığını, bir kısmının da evlerine dağıldıklarını, işlerin kötüye gittiğini yazıyordu. İki gün sonra da kendisi İğik Köyü’ne geldi. Şeyh Said’in esasen bana hiç güveni yoktu. Fakat Şeyh Abdullah ona güven vermişti. İkisi yanıma geldiler. Şeyh Said: ‘Bu işe başladığımda ümitliydim fakat vahim bir netice ile karşılaştım fakat ümitsizlik caiz değildir.’dedi. Bu konudaki görüşümü sordu ben de günün birinde duruma hâkim olacağımı ve bu işin elebaşısı Şeyh Said’i elden kaçırmamak gerektiğini düşünerek kendisini kuşkuya düşürmemek için şu cevabı verdim: ‘Bu işin önemi

---

⁷² M. İslamoğlu, Ag.e., Sf.664.

⁷³ R. Hallı, A.g.e., Sf.135, 136.

biliniyor. Böyle dar bir günde düşünceleri bileyecek sorulara ve yorumlara yer yoktur. Vereceğiniz emirleri herkes kayıtsız şartsız kabul etmelidir.’ Bu sözünden memnun göründü ve dedi ki ‘Şu halde buradaki 400 kişilik kuvvetimizle Muş Ovası’na inelim. Murat Nehri’ni köprüden geçip Huvit Reisi Nuh ve Hasenanlı Halit ile birleşelim. Oradan İran’a geçelim.’

Hemen hazırlık yapılmasını emretti. Bir saat sonra hareket edildi. Girvas Köyü’nde akşam namazı kılındı. Şu teklifte bulundum: ‘Akşam karanlığında Bogılan Gediği’nde kuvvetimizin bir pusuya düşmemesi için ileriye bir silahlı birlik gönderilmesi uygundur.’ Şeyhler, bu teklifimi uygun buldular. Şeyh Said, Öğnüt beylerine ‘Biriniz 5-10 atlı ile ileride yürüyünüz’ dedi. Bir kaç kez tekrarladığı halde cevap veren olmadı. Benim de aradığım buydu ve hemen ‘Bu akşam nöbeti ben alayım, başka zaman diğerleri alırlar’ dedim. İlerledim, arkamdan kardeşimle 5-10 atlı geliyordu. Bogılan Gediği denilen boğazı geçtik. Muş Ovası’na indik. Müfrezeyi durdurdum. Biraz sonra şeyhler geldiler. Şeyh Said ‘Haydi yürüyelim’ dedi. Ben ‘Evet ama buradan köprüye altı saatlik mesafe var. Köprüden nasıl geçeriz?’ dedim. ‘Münasiptir.’ dediler. Bazıları Murat’ı geçitten geçmeyi teklif edip gündüzün atlı geçtiğini gördüklerini söylediler. Ben dedim ki ‘Şu memlekette nisan taşkınında gece yarısı Murat’ı geçmek mucize sahibi olmak demektir. Gündüzün sular eksiliyor. Gece yarısı azami miktarda azalıyor. Bunu herkes bilir.’ Şeyh Abdullah: ‘Hepiniz geçseniz de ben suya vurmam. Ölümüne ben sebep olacağıma beni gelsin başkası öldürsün.’dedi. Şeyh Said: ‘Şu halde ne yapalım?’ diye sordu. ‘Girvas Köyü’ne dönelim. Orada sabahlayalım. Yarın müşavere ederiz.’dedim. Geri döndü. Girvas’a geldik. Sabah şeyhlerle görüştük. Şeyhlere, Şerafettin Dağı’ndan

aşıp Varto'ya inmemizin vaziyeti biraz daha kolaylaştıracağını söyledim. Münakaşadan sonra Şeyh Abdullah'ın da tesiriyle bu teklifimi kabul ettiler. Öğle vakti Şerafettin Dağı'na tırmandık. Birkaç yüz metre yüksekere çıkınca karların üzerinde yürümeye başladık. Bata çıka dağın zirvesine ulaştık. Şerafettin'in 2500 rakımındayız. Hafif tipi ile karışık bir kar yağışı başladı. Ovaya inip de bir taraftan kaçma fırsatı bulmasınlar diye hemen kuzey yıldızını yön vererek öncülere tembih ettim. İki saat sonra Varto tarafını aştık ve dağda bulunan Habiban Köyü'ne indik. Köyde kimse yok. Yerleştik. Herkes yorgun yatıyor. Ben bir mektup yazıp fırka komutanına gönderdim. Beni gözlüyorlardı. Şeyh Said'e haber vermişler. Şeyh çağırdı: 'Atlıyı geri al, burada bulunduğumuzu etrafa ve hükümete hissettirmesin. Ya da ben birini göndereyim geri getirteyim.' dedi. 'Şimdi geri çağırıyorum.' dedim. Biraderi yolladım. Mektubu yırtıp atlıyı getirdi. İkindileyin köyün kenarında akan incecik suyun başında toplanan şeyhlerle beyler beni çağırdılar. Şeyh Said görüşümü sordu. Ben başka yollar gösterdim. Beylerden biri 'sen göz göre göre bizi öldürteceksin. Senin gösterdiğin yolda müfrezeler vardır. Bize ne düşmanlığın var' dedi. Ben işi gürültüye boğmak için bağırdım: 'Sen bu ağızla mı 600 yıllık hükümetle uğraşmaya kalktın? O müfrezelerle değilse bile başka müfrezelerle karşılaşacaksın' dedim ve ayrıldım.

Akşam namazından sonra hepsi ata binmiş olarak bulunduğum yere geldiler. Bizi de ister istemez atlara bindirdiler. Şeyh Said'in fikri Varto suyunu geçip Hınıs'a doğru gitmekti. Beraberimdeki müfrezeler ile ben ve Şeyh Abdullah başka geçide indik. Biz onları beklerken onar da bizi bekliyorlarmış. Nihayet bizi buldular. Geçitten geçerek Baltaş Köyü tepesine çıktık. Tugay karargahı 20

dakika sağımızda, fırka karargahı bir saat solumuzda ve bu arada hiçbir emniyet tertibatı posta ve hatta gözcü bile yok. Güneş doğmuştu. Dürbün elimden düşmüyordu. Hep bir takip müfrezesi ve kuvvetin hareketini gözlüyordum. Gelen yok.

Çevre köy halkı işaret atışları yaptı. Hiçbir engel ile karşılaşmadan o gün İspahan Köyü'ne indik. Akşam namazı kılındıktan sonra Melhemli Köyü'ne geldik. Melhemli Köyü şeyhlerin köyüdür. Ancak yerinde yeller esiyor. Köyde ne şeyh var ne de bir kimse. Geceledik. Sabah namazından sonra köyün güneyinde Murat Nehri üzerinde bir tepede içtima yaptık. Şeyh Said orada bir yolcuya bir altın verdi. Murat'ı yüzerek geçip karşı köyün sakinlerinin kendilerini geçirmek üzere geçidin başına gelmelerini istedi. Bir aralık yolcuyu bir kenara çektim. Kendimi tanıttım. Askeri kuvvet beklediğimi karşı köydeki atlıların geçit başındaki şeyhlerin geçişlerine engel olmalarını aksi takdirde akşama kalmadan çoluk çocuklarıyla birlikte köylerinin yakılacağını söylemesini tembih ettim.

Yolcu yüzerek Murat'ı geçti. Bir saat sonra 5-10 atlı geçit başına geldiler. Şeyh Said: 'İşte bizi geçirmek için atlılar geldi. Murat'ı geçerse selamete vardık demektir. Nuh ile Halit'i bulup birlikte İran'a geçeriz.'dedi. Ben buradan itibaren hareketlerine katılmayacağımı, bu yaşa kadar Türk vatanına karşı nankörlük yapmak tenezzülünde bulunmayacağımı ve geçidi eğer geçebilirlerse kendilerine açık olduğunu söyledim. Şeyh Abdullah: 'Ben acemlerin ekmeğini yemek istemiyorum ve sizinle de gelmeyeceğim. Ölüm nerede olsa bizi bulacaktır.'dedi. Şeyh Said: 'Zaten ikinizin de gizli gizli görüştüğünüzü biliyordum.' dedi ve yürüdü. Büyük bir kalabalıkla geçidin başına vardılar. Karşıdan yaylım ateşi gibi silah sesleri duyuldu. Şeyhler

dönüp bize geldiler. Bir iki saat sonra bir askeri birliğin dağdan indiğini haber verdiler. Dürbünle baktım: ‘Herhalde bir fırka geliyor. Bu süvariler öncüdür. 100 atlı, 30 kadar yaya tahmin ediyorum.’ dedim.

5 km uzaklıktaki Darabi Köyü’ne indiler. Orada bir müfreze sağa bir müfreze sola çıkardılar. Bir kısmı da köyde kaldı. Şeyhler aralarında görüşüp müşavere etmişler. Beni çağırdılar. Teslim olacaklarını söylediler. Ben Şeyh’e baktım, ‘Evet, teslim olmaya karar verdik.’ dedi. Yemin etti; ‘Hiçbiri teslim olmasa bile ben teslim olurum, bütün hareketi da sana teslim ediyorum.’ dedi. ‘Bu durumda Varto’da fırkaya teslim olalım dedim. Hemen tepeden Murat kıyısına indik. Bir kısmı ayrılmış oralarda saklanmışlar. Varto’ya bir buçuk saat uzaklıkta Carbahor Köyü yakınında akrabalarımın biri geldi. Öğnüt beylerinin Şeyh Said’i aldatıp caydırdıklarını ve teslim olmayıp Murat’ı geçeceklerini söyledi. Şeyhe yetiştim. Köyün kenarına vardık. Yolun yukarıdan geçeceğini söyledi. ‘Aşağı caddeden çıkalım.’ dedi. Köyün içinden geçtik. Yine ses yok. Köyü geçince teslimden vazgeçtiğini boş yere kanını neden heder edeceğini söyledi. Beş çeyrek uzaklıktaki Abdurrahman Paşa Köprüsü’ne gelinceye kadar oyalıyordum. Önde Ögnüt beyleri 90 atlı ile yürüyorlardı. Bunlar köprüyü geçtiler.

Şeyh Said de geçmek için atından indi. Ben de indim. Geçmemesini, bırakmayacağımı ihtar ettim. Elini (reddeder gibi) şöyle havaya sallayarak köprüye doğruldu. Ben silahımı beylere çevirdim. Birkaç söz söyleyerek ateş ettim. Ateşe karşılık gelmedi. Çayın öbür yakasında atlıların karartısı da kalmadı, kaçmışlardı.

Şeyh Said, köprüyü geçtikten sonra, akrabalarımın bir-ikisi önünü kestiler ve beni çağırdılar. Köprüyü geçtiğim zaman Şeyh Said üç müridiyle birlikte kayaya arkasını dayamış ve elinde mavzer akrabalarımın ikisi de yolun üzerinde silaha davranmış durum da bekliyorlardı.

Ben Şeyh Said ile karşılaştım. Elindeki mavzeri kalbimin üzerine çevirerek ‘bak!’ dedi. Ben silahı göğsümden uzaklaştırdım. Oralardaki akrabalarımın ikisi her ikimizin de silahını almak istedi. Şeyh Said ‘Vermem!’ dedi. Fakat akrabam çekti aldı. Fişek yatakta ve silah tetikteydi. Meğer Şeyh Said, silahını göğsüme doğrulttuğu zaman arkamdaki biraderim silahıyla Şeyh’e nişan almış, muhtemelen Şeyh bu nedenle bana ateş edememişti. Biz altı, onlar dört kişi hepimiz silahlıyız. Varto’ya gitmek için ne kadar ısrar ettiysem de para etmedi.

Sonunda fırka komutanına tezkere yazdım:

‘12. fırka komutanlığına,
Şeyh Said’i Abdurrahman Köprüsü’nde tutukladım. Küçük bir müfrezenin gönderilmesini arz ederim.’

15 Nisan 1341

Müteakid Binbaşı Kasım

Tezkereyi bir süvari ile gönderdim. Adamımın hareketinden bir buçuk saat sonra fırka komutanı telefon etmiş olmalı ki, Carbahor sırtlarında bir manga asker çıktı. Biraz sonra bize doğru adım adım geldiler. Yaklaştılar, kim olduğumuzu sorup anladılar. Başlarındaki subay bizi Carbahor’a davet etti. Gittik. Varto’dan istediğim

müfrezeyi, Harekat Şube Müdürü Yüzbaşı Ata komutasında gönderen Osman Paşa, beni takdir etmişti.’⁷⁴

---

⁷⁴ U. Mumcu, A.g.e., Sf.85, 86, 87, 88, 89. - M. İslamoğlu, A.g.e. Sf.629, 630, 631, 632.

ŞEYH SAİD'İN MAHKEME KONUŞMALARI

Şeyh, tutsak edildikten sonra, önce Varto'ya ardından Çapakçur'a en nihayetinde 5 Mayıs akşamı Diyarbakır'a getirilir ve Hükümet konağı önünde Şeyh'i bekleyen ordu yetkilileri, vali ve İstiklâl Mahkemesi başkanı ile üyelerinden oluşan devlet erkânının önünden geçilip cezaevine götürülür. Şeyh Said'in, 21 Mayıs 1925'te zapt olunan ilk ifadesinin bir kısmı şöyledir:

Mahkeme: Diyarbakır'ı aldıktan sonra ne yapacak ve nereye gidecektiniz?

Şeyh: Diyarbakır'ı aldıktan sonra hükümetle haberleşecek ve Şeriat'ı isteyecek ve kabulü halinde raiyesi olacaktık.⁷⁵

26 Mayıs 1925'te ise Diyarbakır sinema binasında mahkeme başlamıştı. İddianame okunduktan sonra sıra Şeyh'in sorgulanmasına gelmişti. Sorguda geçen diyalogların bir kısmı şöyledir:

Mahkeme: Ayağa kalkınız, kaç yaşındasınız? Nerede tahsil gördünüz?

Şeyh Said: Altmış küsur yaşındayım, medresede okudum. Palu'da amcam Şeyh Hasan yanında, Muş'ta Müftü Mehmet Emin Efendi, Malazgirt'te Abdulhâlim ve Hınıs'ta Musa Efendiler yanında okudum.

Mahkeme: Ayaklanmayı nasıl düşündünüz? Nasıl buldunuz? Sizi kışkırtanlar var mıydı? Yoksa ilham mı vaki oldu?⁷⁶

---

⁷⁵ İ. Aras, A.g.e., Sf.133.

⁷⁶ U. Mumcu, A.g.e, Sf.110.

Şeyh Said: Hâşâ ilham... ilham vaki olmadı. Kitaplarda gördük. İmam ne vakit şeriat ahkâmını icra etmezse üzerine kıyam vaciptir. Hükümete şeriat meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının icrasını talep edecektik. Allah'ın kaderi beni bu işe düşürdü. İçine bir düştüm bir daha çıkamadım.

Mahkeme: Bu kıyamın hiç şartları yok mu? Bunun şartları nedir?

Şeyh Said: Şartlarını bilmiyorum, Şer'an vaciptir biliyorum.

Mahkeme: Bu halin imamdan vukuunda bir Müslüman kıyam mı eder?

Şeyh Said: Benim niyetim böyle değildi. Bilmecburiyye oldu.

Mahkeme: Kıyamınızın esbabı nedir? Onu söyleyiniz.

Şeyh Said: Şeriat meselesi. Bir de Sebilürreşad'ın yazdıkları hiddetimizi artırıyor. Bizi teşvik ediyordu. Ben bu fikri, yazı ile halletmek için gidip münakaşa-ı ilmiye yapayım dedim ve bazı rüfeka bulmak istiyordum. Fakat kader-i ilahi beni Piran'a sürükledi.

Mahkeme: Şeyh efendi, bunları bırak kıyamın sebeplerini söyle.

Şeyh Said: Kıyamımızın sebebi Piran Köyü'nde bir olay oldu. Çatışma oldu. Taraflardan mecruhlar^[yaralananlar] oldu. Bu da bana atfolundu.

Mahkeme: Piran'a gelmezden evvel de din meselesinden dolayı kıyamı düşünüyordun değil mi?

Şeyh Said: Kalbimde tasavvur ediyordum, lakin muharebe suretiyle değil. Risale yazıp şeriat ahkâmını bildirmek için kanunları da şer'a mutabık bir şekilde talep etmek istedik. Meclis-i Mebusan'a göndermek istedim.

Mahkeme: Ne için yapmadınız, böyle bir risale yazmadınız?

Şeyh Said: Allah'ın kaderi bırakmadı, Piran olayı çıktı, önünü alamadık.

Mahkeme: Şeriat ahkâmı icra edilmiyor diye isyan ettiniz demek?

Şeyh Said: İmam, şeriat ahkâmını icra etmezse dedim. Vaktaki vukuu buldu, işte şeraitte vaciptir diyor. Hiç olmazsa günahkâr olmayız dedim.

Mahkeme: Şeyh Efendi, sen söylüyorsun ki 'Müslümanlar birbirinin kardeşidir.' Müslüman'ı Müslüman'ın üzerine kıtale sevk etmek caiz midir?

Şeyh Said: Evet, yekdiğerinin kardeşidir, imama kıyam etmek muharebeyi intaç^[meydana getirme] etmez mi? Kitap öyle diyor.

Mahkeme: İslâmlar mademki kardeşirler. Nasıl oldu da siz Müslümanları birbiri üzerine kıtale sevk ettiniz?

Şeyh Said: Ya hazreti Ali? Muharebe ettikleri adam Müslüman değil miydi? Yine kardeş kalır ve bir de heyet-i vekile vardır.

Mahkeme: Bunlara, dinde gördüğünüz kayıtsızlığı bildirmeden Müslümanları ne için kıtale sevk ettiniz?

Şeyh Said: E... kıtale ben sevk etmek istemedim. Bu zevata da yazamadım. Niyette kaldı. Kader bırakmadı. Kavgaya düştük. İş elimize geçti.

Mahkeme: Bu kıyamınızı vacip görüyorsunuz, küffar İslâm beldelerini çiğnerken cihad nedir?

Şeyh Said: O da cihaddır, farzdır.

Mahkeme: Yunan bütün memleketi çiğnerken neden Yunan üzerine yürümediniz?

Şeyh Said: O zaman yine giderdik. Ancak çok perişan ve muhacirdik.

Mahkeme: Burada bir beyanname var biliyor musunuz? (beyanname okundu)

Şeyh Said: Bu beyannameden benim haberim yok? Kim yazmış bunu?

Mahkeme: Bunda diyorsunuz ki bazı dindar mebuslar vardır. Fakat bazı dinsiz mebuslar da vardır. Onlara dinsiz diyebilir misiniz?

Şeyh Said: Beyannamede öyle demişler. Ben o fikirde değilim. Fakat bazıları dine çok hizmet eder bazıları az eder. Sarahatle küfrünü kulağımla duysam tekfir ederim.

Mahkeme: Sizden ve benden daha çok mutekit^[itikadı sağlam] olan Müslüman askerlerine kurşun atılır mı?

Şeyh Said: Evet, o da İslam askeridir. Kıyam, fikrimizce cihaddır.

Mahkeme: Siz yalnız kendi reyinizle kıyam ediyorsunuz. Lazım gelir ki fudala^[fazl sahibi, ilim sahibi] ile müşavere edersiniz. Siz müctehid misiniz?

Şeyh Said: Hayır müctehid değilim. Fakat ben öyle anladım. Ahkâm-ı şeriyemzin hepsi değil, çokları metruktur^[terk edilmiştir].

Mahkeme: Mademki müctehid değilsin; ‘Şeriat yoktur.’ diye ayaklanmamalı idiniz.

Şeyh Said: Nihayetin nasıl olacağını düşünmedim. Meclis-i Mebusan’ın da kısm-ı azamı^[büyük çoğunluğu] dindardır. Taleplerimizi kabul ederler, medreseleri açarlar dedik, tabi vakt-i saadet kadar olmasa da bir derece iyileşir dedik.

Mahkeme: Piran’a gelinceye kadar fikrinde isyan yoktu. ‘Hani’ye geldiğim zaman da böyledir’ diyorsun. Peki, Mustafa Bey ile Hamdi Bey’i neden barıştırmaya çalıştın?

Şeyh Said: Mustafa Bey’le Hamdi Bey’i din için barıştırdım, Müslümanlık namına barıştırdım.

Mahkeme: Bunların arasında senelerden beri kin ve düşmanlık vardı. Eskiden gelmeyip de vakiadan birkaç gün önce gelmeniz, bunda bir düşünceniz olduğunu ispat etmez mi?

Şeyh Said: Öyle tesadüfî oldu. Lice’de de birisini barıştırdım. Bunlar hep tesadüfidir.

Mahkeme: ‘Muallim Fahri efendi’yi katlettirdim’ diyorsun, öyle mi? Sonra ‘İsyana ben karar verdim’ dedin. Vaktiyle düşünülüp konuşulmuş bir şey olmasa nasıl olur da seni bu havalide kimse tanımazken, Diyarbakır’a hücum ettin. Vaktiyle düşünülüp karar verilmiş demek.

Şeyh Said: Hayır, ben öyle bir şey demedim. Muallim Fahri Efendi Piranlıdır. Asker tarafından vuruldu. O vak’a oldu, ben de içinde idim. Eğer düşünülüp tertip edilmişse, eğer öyle bir şey vaki ise zaten malum.

Mahkeme: Şeriat meselesini on beş sene evvel, yirmi sene evvel neden düşünmedin? Niye müracaat etmedin?

Şeyh Said: Evvel de düşündük, fakat Allahu Teâlâ kader etmemiş, vakit ve saati tek mil olmamıştı.

Mahkeme: Kabahati bir taraftan jandarma zabıtine yüklüyorsun, bir taraftan da ‘Allah emretti’ diyorsun. Allah sana isyan et mi dedi?

Şeyh Said: Ben içindeyim. İşin başına geçtim, kendi aklıma nasihat ve vaaz ederim ‘esirleri incitmeyiniz’ diye.

Mahkeme: Senin medresen var mıydı? Medrese de sen mi hocalık ederdin? Medresen kapandı mı?

Şeyh Said: Medresem vardı. Müderrisim vardı. Kapandı. Resmen kapattılar.

Mahkeme: İsyân ettiğin zaman; askeri, Müslüman askeri olarak mı görüyordun. Yoksa kâfir askeri mi?

Şeyh Said: Hayır, Müslüman askeri olarak telakki ettim.⁷⁷

...

---

⁷⁷ İ. Aras, A.g.e., Sf.135-140.

MAHKEME KARARI

Şeyh Said'in ifadelerinden bazıları böyle. Bir fikir versin diye alıntıladık. Şeyh'in ve kıyama önderlik eden diğer arkadaşlarının yargılanması bittikten sonra sıra mahkemenin vereceği karara gelmiştir. Dava dosyası ile evrakları incelenip karara bağlandıktan sonra, İstiklâl Mahkemesi'nin **28 Haziran 1925** tarih ve **1925/69** numaralı şu kararı esirlere okundu:

'Yapılan mahkemelerden ve tetkiklerden tekke ve zaviyelerin birer kötülük ve fesat ocağı oldukları ve bu tekkelerle zaviyelerde şeyhlerin kendilerine Allah süsü vererek halkı kendilerine taptırmak gibi dinin kabul edemeyeceği fiillerle işledikleri, mahkeme huzurundaki ifadelerinden anlaşılması dolayısıyla, Şark İstiklâl Mahkemesi yargı bölgesi içindeki bütün tekkelerle zaviyelerin kapatılmasına, kaldırılmasına karar verilmiştir.

Şeyh Said'in vukua getirdiği müsellah^[silahlı] isyan ve ihtilal hareketlerine muhtelif şekil ve suretlerle karışık katılarak isyanın devam ettiği haftalar ve aylar boyunca birçok şehir, kasaba ve köyleri devlet ve hükümet zabıta ve askeri kuvvetleriyle kanlı bir harp halinde çarpışmak suretiyle zapt ve işgal eden ve ihtilal bölgesindeki en mühim vilayet ve merkezlerinden Diyarbakır şehrini dahi muhasaraya alan ve orada dahi inat ve ısrarla harp ve kıtalden çekinmeyen ve nihayet uğradıkları acz ve mahrumiyetten sonra tutuldukları günlere kadar birçok asker zabıt ve vatandaşları cerh, şehit, esir eden sirkatler, gasplar, yağmalar yapan ve yaptıran şahıslardan oldukları iddiasıyla mahkemeleri icra edilmiş olan *seksen bir sanıktan*;

Asilerin reisi Şeyh Said,
Varto ve Muş Cephesi Kumandanı Melikanlı Şeyh
Abdullah,

Varto'ya hücum edenlerden aşiret reisi Tokliyanlı
Halit oğlu Kamil Bey, kardeşi Baba Bey,

Elazığ Cephesi Kumandanı Eski Milis Kaymakamı
Şeyh Şerif,

Darahini İnzibat Kumandanı ve Geri Hizmetleri
Amiri Fakih Hasan Fehmi,

Genç Mıntıkası'ndaki bütün isyan hareketlerinde
bulunan reislerden Valirli Hacı Sadık Bey,

Palu, Elazığ, Çapakçur cephelerinde çalışan ve
asiler namına Çapakçur'da idareyi ele alan reislerden Çanlı
Şeyh İbrahim,

Harput cephesinde savaşıyor ve asiler üzerinde
müessir olan şeyhlerden Şeyh Ali ve Şeyh Celal ve yine
Usat üzerinde müessir olan Şeyh Hasan, Diyarbakır ve Lice
müsaderelerinde müfreze kumandanı olan Garipli İzzet
Bey, oğlu Mehmet Bey, müsademe ile tutulan reislerden
Hanili Mustafa Bey ve Hanili Salih Bey,

Nezip Dağları'nda tutulan Çanlı Şeyh Abdullah ve
Şeyh Ömer,

Tekkesinde isyan hazırlıkları için toplantılar yapan
Hanili Şeyh Âdem,

Maden Şehri inzibat kumandanı Madenli Kadir Bey,
Asiler mümessili olarak çalışan ve Maden'e o sıfatla
gelen Piranlı Molla Mahmut,

Müritlerine kendini 'Mabut' gibi gösteren Silvanlı
Şeyh Şemsettin,

İsyan propagandacılarından olup harekâta katılan
Termil Köylü Şeyh İsmail,

Şeyh Abdullatif'in müridi olan Varto
baskıncılarından Bakılanlı Molla Emin,

Çapakçur Boğazı'nda Noda, Faris gibi şehirlerle birlikte son harbe iştirak eden Ali (nam-ı diğeri Arap Abdi), Varto'ya yüz atlısı ile hücum eden Kargapazarlı Halil oğlu Mehmet,

Şeyh Şerif'in kâtibi ve mesai arkadaşı Şinikli Jandarma, Hasan oğlu Süleyman,

Palu ve Elazığ muhacirlerinden köy muallimi Musyanlı Molla Cemil,

Aşiretiyle isyana katılan Az Aşireti reisi, Demirci Ömer oğlu Süleyman, Kiği Harbi'ne katılan Şerifoğlu Süleyman, Fakih Hasan'ın kâtibi Tahir,

Babasıyla beraber silahlı olarak isyana katılan Hanili Salih Bey oğlu Hasan,

Asiler rüesasından Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmut Bey,

Varto'da Şeyh Abdullah ile birlikte çalışan Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali,

Varto asilerinden beylik bir katırla Hasananlı Halit Bey'e kaçarken yakalanan Bakılanlı Hacı Halit, Varto işgalcilerinden Diyadinli Timur Ağa, Şeyh Abdullah'ın savaş arkadaşı Hınıslı Kâmil Bey oğlu Abdullatif,

Varto işgalcilerinden Muşlu Mehmet, Süleyman ve Bahri Beyler,

Usat Şeyhleri'nden Zorabatlı Şeyh Cemil, Çapakçur Boğazı Müsademesi'nde bulunanlardan Çapakçurlu Süleyman oğlu Yusuf, Çapakçur Müsademesi'nde bulunanlardan ve asi rüesasından Yamaç Aşiretli Ali Badan, Şeyh Abdullah'la birlikte savaşan Kargapazarlı Halit,

Harput cephesinde savaşan Şeyh Ali'nin arkadaşlarından Nadiroğlu Halit,

Müsademelerle yaralanan Mehmet oğlu Tahir, isyanı tertip ve tahrik edenlerden Nahiye Müdürü Tayyip Ali,

Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi,

Efendisiyle beraber harekâta katılan Şeyh Said'in hizmetçisi Yusuf oğlu Çerkez, jandarma Hamit ve Salih oğlu Hasan, isyanın asli faillerinden olarak *idam cezasına mahkûm edilmelerine,*

Bu sanıklardan Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in cezası 15 sene kürek cezasına, Salih Bey oğlu Hasan'ın cezası henüz 15 yaşını bitirmediğinden 10 sene hapse çevrilmesine,

İsyan suçuna 'feran zimethal' olduklarına kanaat hâsıl olan Cemil Paşazade Ekrem, Malazgirt Savcısı Abdülmecit, Jandarma yüzbaşı Ali Avni, Hanili Mustafa Bey hafidi haklarında örfî suçun işlendiği tarihte henüz 13 yaşını doldurmamış olduğu için onun ıslah için üç sene müddetle ve diğerlerinin de onar sene müddetle küreğe konulmalarına, vazifesinde kayıtsızlık ve ihmal gösterdiği sabit olan Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in bir sene müddetle hapsine, Çapakçur Hâkimi Ali Rıza'nın milli hudut haricine çıkarılmasına diğer maznunu aleyhim Bazıkemli Reisi, Çapakçurlu Hüseyin Reşit ve Süleyman Bey, İsmail oğlu Mehmet, Vartolu Ali, Vartolu Cendi, Darahini Müftüsü Hacı İlyas Efendi, Karkurotlu İsmail Bey, Müteakid Binbaşı Kasım Bey, Halk Fırkası Reisi Rüştü Efendi, Abdülhamid, Ratçanlı Nimet ve Ahmet ve Maksud ve İbrahim Beylerin beraatlerine, Nakip Bekir Bey, Cemilpaşazade Ömer, Kadri Cevdet, Memduh ve Muhiddin Beylerin de haklarındaki ihbaratın kanuni mesuliyeti müsteizim fiillerinden olmadığı anlaşıldığından onların adem-i mesuliyetlerine karar verilmiştir.'

Evet, 11 yaşındaki bir çocuk hakkında dahi idam kararı alabilecek kadar gözü dönmüş, adaletten uzak, Ortaçağ Avrupası'nın engizisyon mahkemelerini anımsatan Şark İstiklâl Mahkemesi'nin bu meş'um kararı okunduktan

sonra Mahkeme başkanı Mazhar Müfit Cumhuriyet'in adaletinden(!) bahsettiği konuşmasında şöyle demiştir:

‘Herkes bilmelidir ki Cumhuriyet Hükümeti, fesat ve irticaa, her türlü lanetli faaliyetlere kat’i suretle göz yummayacağı gibi eşkıya hareketlerine yer vermeyecektir. Senelerden beri şeyhlerin, ağaların, beylerin baskısı altında sömürülen, eriyen, inleyen; mal, can ve ırzları şeyhlerin, ağaların keyfine kurban edilen bu bölgenin zavallı halkı artık sizin fesadınızdan ve kötülüğünüzden kurtularak cumhuriyetimizin feyizli, ilerleme ve saadet vadeden yolarında yürüyerek refah ve saadet içerisinde yaşayacaktır. Siz de döktüğünüz kanların, söndürdüğünüz ocakların cezasını adalet sehpasında hayatınızla ödeyerek hesap vereceksiniz. İşte Cumhuriyet’in sert fakat adil kanunlarının hükmü budur. Mahkumları götürünüz!’⁷⁸

İşte Cumhuriyet’in sert, zâlim ve keyfî olan kanunlarından yansıyan hüküm bu idi. Mazhar Müfit’in dem vurduğu Cumhuriyet’in adaleti öyle mümtaz bir adaletti ki böylesine hayatî bir davada hukuk adamlığından fersah fersah uzak olan kişileri karar merciine getirebiliyordu! Nitekim bu mahkemenin, Savcı Ahmet Süreyya dışındaki tüm yetkilileri meslek olarak hukukçu bile değillerdi. Mahkeme başkanı ve üyeler asker kökenli kişilerdi. Yine mahkeme yetkilileri Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından tayin edilmişti. Tüm bunlar dahi bu mahkemenin vereceği kararın ne kadar hukukî olabileceğini gözler önüne sermektedir!

Bu adaletsiz yargılamadan ve verilen hukuksuz karardan sonra Şeyh ve dava arkadaşları için darağaçları hazırlanmıştır.

---

⁷⁸ İ. Aras, A.g.e., Sf.180-181.

Hücrelerinde Rablerine kavuşacakları anı bekleyen Şeyh Said ve arkadaşları dünyalık son işlerini hallediyorlardı. Şeyh vasiyetini yazıyor, yanındaki paraları evlatlarına verilmek üzere cezaevi müdürüne teslim ediyordu. 28 Haziranı 29'a bağlayan gecenin sabahı sehpaalar yürünmeye başlandı. En önde **Fakih Hasan** hemen ardından **Şeyh Said Efendi** aksakalı ve sarığıyla diğerleri ile beraber sehpaaya doğru götürülüyorlar... Hanili Salih Bey, dava kardeşlerine son nasihatini yapıyor; '**Mertçe bir yürüyüş ile gitmelerini ve metin olmalarını**' telkin ediyordu. Hanili Salih Bey, okuduğu şu şiirle dava arkadaşlarının azmini biliyordu:

“Rahmet-i Mevla'ya yaklaşmakla mesrur olmuşuz
Hak yolunda müflis-i hane harap olduksa da
Bu harabiyetle biz mânâda mâmur olmuşuz
Kul bize zulm ü mücazat etse perva etmeyiz
Çünkü te'yid-i ilahiyyeye mazhar olmuşuz.’

Mevla'nın rahmetine yaklaşmakla mutlu olmuşuz
Hak yolda ocağı yıkılan olmuşsak da
Bu yıkıntı haliyle biz mana âleminde
Kul bize zulm ile ceza verse korkmayız;
Çünkü bizler ilahî desteğe mazhar olmuşuz.”

Şeyh Said ve arkadaşları idam sehpaasına doğru giderken Cumhuriyetin zebanileri içlerindeki kini kusmaya devam ediyor, mahkeme üyesi Ali Saip, Şeyh Said'e şöyle bağıırıyordu:

-Cezanı çekeceksin!

Şeyh Said gülümsüyor ve umursamaz bir eda ile yürümeye devam ediyordu. Bir ara başını Ali Saip'e çevirir ve şöyle der:

-Mahşer günü seninle hesaplaşacağız!

Bu sırada Vali Mithat Bey de kinini kusma ihtiyacı duyar, şöyle bağırır:

-Mahşer Günü'nde yargıçlarımızla değil ocaklarını söndürdüğün masumlarla muhakeme edileceksin.

Şeyh Said, kendisinin rahat tavırları üzerine kinleri artan zalimlere şu sözünü karşılık verir:

-Boynuzsuz keçinin ahını boynuzludan alırlar.

Artık son anlar yaklaşmış ve idam gömleği giydirilmiştir. İdam sehпасına vakur bir eda ile yürüyen Şeyh'e, Son Saat Gazetesi muhabirinin uzattığı deftere Şeyh, Mekke Müşrikleri tarafından asılarak şehid edilen Hubeyb (r.a.)'ın şu beytini yazmıştır:

*'Velaübalı bi-salbi 'ala cüzui'r-redi'
Eğer Allah ve din için kavga vermişsem
Lev kane masrai fillahi ve fiddin!'
Basit dallarda asılmama pervası etmem!*

Muhammed Said Palevî el-Amedî⁷⁹

---

⁷⁹ M. İslamoğlu, A.g.e., Sf.662.

Ve... İdam edilmesinden hemen önce iki rekât namaz kılıp
dua etti. Ardından darağacına yürüdü...

Şeyh Said Darağacında

KIYAMIN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

Şeyh Said Kıyamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Müslüman bölge halkı üzerinde uyguladığı baskı politikaları için her zaman gerekçe olarak gördüğü önemli bir hadisedir. Kıyam'ın bastırılmasında ve sonrasında ortaya çıkan tablo korkunçtur: Binlerce ev harabeye dönmüş, yüzlerce köy; çocuk, kadın demeksizin insanları ile beraber vahşice yakılmış, on binlerle ifade edilen katliamlar yapılmış, yüz binlerce insan sürgün edilmiştir... İşte tüm bunlar, halkın Şeriat taleplerine Cumhuriyet'in reva gördüğü karşılıktı.

Devlet, **Şark Islahat Planı** olarak isimlendirdiği fakat tam bir fesad/bozgun planı olarak hayat geçirilen uygulamalar neticesinde binlerce aile yerinden yurdundan olmuş, zulüm bir istikrar halini almıştır. Bundan böyle baskı sadece İslamî değerler üzerinden ilerlemeyecek, iktisadi, sosyal ve ulusal yönler kazanarak devam edecektir. Mesela Şark Islahat Planı'nın bir maddesinde şu ifadeler geçmektedir:

'Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişkezek, Ovacık, Hısnımansur, Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik, vilâyet ve kaza merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda *Türkçeden başka dil kullananlar*, hükümet ve belediyenin emirlerine aykırı davranmakla suçlanacak ve *cezalandırılacaktır!*'

Bu gibi uygulamalarla bölge halkından, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekçilerine korku ve kâbus dolu günler yaşatan **Şeyh Said Kıyamı'nın** intikamı alınmak istenmiştir.

Çünkü Cumhuriyetin koruyucuları, aylarca Hilâfet korkusuyla sabahlamışlardır. Hilâfet'i daha henüz yıkmışlardı ama şimdi soluğunu enselerinde hissediyorlardı. Bu korku onları çılgına döndürmüş, böylece kendi halklarına yönelik akıl almaz icraatlara girişmişlerdir. O günden sonra İslâmî her çalışmayı endişeyle takip etmiş ve küçük İslâmî kırırdanmaları dahi engellemeye girişmişlerdir. Hilâfet'in bir gün yeniden Müslümanlarca canlandırılabilceği ihtimali laiklerin hep gündemlerinde olmuştur.

Cumhuriyet Halk Fırkası diktatoryası, on yıllarca Müslüman halk üzerinde kılıçlar sallandırmış, İslâm'a ve İslâm devletine duydukları kin, Şeyh Said direnişiyile daha da büyümüş ve halka kan kusturulmuştur:

'De ki kininizle geberin!'^[Al-i İmran, 119]

Onun gerçekleştirdiği karşı koyuşun etkilerini bugün dahi görebilmek mümkündür. Şeyh'in uğruna can verdiği Hilâfet, jakoben laiklerin tahtına göz dikmiş bulunan muhafazakar laiklerce de **önemli bir tehdit ve düşman** olarak algılanmaktadır. Bugün de Hilâfet'i arzulayan Müslümanlar, laik devletin zindanlarında senelerce tutularak sindirilmeye çalışılıyor, çeşit çeşit zulümlere maruz kalıyorlar. Yani esasında Şeyh Said'in davasını güdenler bugün de varlar. Onun ilk cumhuriyetçilerin yüreğine saldırdığı korkuyu onlar da günümüz cumhuriyetçilerinin yüreğine salıyorlar. Çünkü Hilâfet Meselesi, Şeyh Said'den sonra da Müslümanların özlemle andığı, gelişini beklediği, bir gün mutlaka gölgesinde yaşayacağına inandığı bir meseledir. Çünkü Şeyh Said gibi Rablerine bağlı olan, davasını sürdüren sadık müminler, Allahu Teâlâ'nın şu kavlinin mutlaka gerçekleşeceğine kesin bir şekilde iman etmektedirler:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن
كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Allah, içinizden iman edenlere ve salih amellerde bulunanlara va'detmiştir: Hiç şüphesiz onlardan öncekileri nasıl 'güç ve iktidar sahibi' kıldıysa, onları da yeryüzünde 'güç ve iktidar sahibi' kılacak, kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak ve onları korkularından sonra güvenliğe çevirecektir. Onlar, yalnızca bana ibadet ederler ve bana hiç bir şeyi ortak koşmazlar. Kim bundan sonra inkâr ederse, işte onlar fasıktır”

Nur-55

* * *

Şeyh Said Kıyamı'nın neticeleri ve etkileri bugün de sürmektedir. Ateşi tavsamış olsa da sesi kısılmış olsa da bir gün yeniden canlanacaktır.